

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมในนิทานพื้นบ้านภาคอีสานตอนใต้กับคุณธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐาน และเป็นแนวทางในการทำวิจัยครั้งนี้ โดยเสนอเนื้อหาแยกเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้ คือ

1. ภาคอีสานตอนใต้ ประกอบด้วย
 - 1.1 ความเป็นมาของอีสานโดยทั่วไป
 - 1.2 ประชาคมของหัวเมืองอีสาน
 - 1.3 ความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์ของหัวเมืองอีสานตอนใต้
 - 1.4 สภาพทั่วไปของภาคอีสานตอนใต้
2. วัฒนธรรมของคนอีสาน ประกอบด้วย
 - 2.1 ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนอีสาน
 - 2.2 ความเชื่อของคนอีสาน
 - 2.3 ค่านิยมของคนอีสาน
 - 2.4 วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของคนอีสาน
 - 2.4.1 อาชีพ
 - 2.4.2 การอบรมเลี้ยงดูเด็ก
3. นิทานพื้นบ้าน ประกอบด้วย
 - 3.1 ความหมายของนิทานพื้นบ้าน
 - 3.2 ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

3.3 คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

4. คุณธรรมในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ประกอบด้วย

4.1 หลักการและแนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมของหลักสูตร

4.2 คุณธรรมในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ภาคอีสานตอนใต้

1.1 ความเป็นมาของอีสานโดยทั่วไป

บุญยงค์ เกศเทศ (2536) ได้ศึกษาชนเผ่าในอีสานพบว่า ในอีสานมีชนเผ่าไทย-ลาว อาศัยอยู่มากมีจำนวนประมาณ 85 เปอร์เซ็นต์ ส่วนใหญ่มักจะอพยพมาจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง เมื่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กันได้ผสมผสานประเพณีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่เข้าด้วยกัน นานเข้าก็กลายเป็นพวกเดียวกัน ถือว่าเป็นคนไทยเหมือนกัน ชนเผ่าไทย-ลาวกระจายอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำสายหลัก เช่น แม่น้ำสงคราม แม่น้ำมูล แม่น้ำชี และแม่น้ำโขง ในพื้นที่ของอ่างสกลนครและแอ่งโคราช แต่เดิมนั้นนักประวัติศาสตร์เชื่อกันว่า คนที่อาศัยในพื้นที่ภูมิกว้างนี้เป็นผู้ที่อพยพมาจากทางใต้ของประเทศจีน และกล่าวกันว่า ในดินแดนอีสานนั้นพวกขอมมีอิทธิพลอยู่ก่อน

คนไทยอีสานนิยมรับประทานข้าวเหนียว ปลายข้าว ส้มตำ ไก่ย่าง และมีสำเนียงการพูดที่ผิดเพี้ยนไปจากคนในภาคกลาง แต่คล้ายคลึงกับภาษาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จึงเรียกว่า เป็นชนเผ่าไทย-ลาว ซึ่งสามารถแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. ผู้ไทย มีชื่อเรียกได้หลายชื่อ เช่น ภูไท ภูไทย ภูไท ผู้ไทย และพูไทย ตั้งภูมิลำเนาอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงและแถบเทือกเขาภูพาน เช่น จังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ ก่อนที่จะอพยพมาอยู่ในประเทศไทย เคยอยู่ในดินแดนสิบสองจุไท

2. ย้อ มีชื่อเรียกได้หลายชื่อ เช่น ย้อ ยอ ไ้ หรือญ้อ เดิมอยู่ที่ไทหนะและมีเชื้อชาติติดต่อกับชาติไตไม่ปรากฏ ปัจจุบันกลุ่มย้อมี ภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี มหาสารคาม กาฬสินธุ์ สกลนคร มุกดาหาร

3. กะเลิง เป็นกลุ่มชาวพวกหนึ่ง บางทีเรียกว่า ชาวเลิง อยู่กระจัดกระจายไปตามเชิงเขาภูพานในจังหวัดนครพนมและสกลนคร กล่าวกันว่า ถิ่นเดิมของกะเลิงอยู่แขวงสุวรรณเขต แขวงคำม่วน และแขวง สาละวัน ในประเทศลาว

4. ไช้ หรือกะไช้ เป็นชาวอีกพวกหนึ่ง อยู่แถบเทือกเขา ภูพานและบริเวณหนองหาร ในเขตจังหวัดนครพนมและสกลนคร และยังมี กระจัดกระจายตามอำเภอต่าง ๆ ในเขตจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ เรียกว่า ไทยส่วย

5. แสก เดิมมีถิ่นฐานใกล้กันกับพวกญวน สันนิษฐานว่า พวกแสกอยู่ตามเมืองแสก แขวงคำม่วน ประเทศลาว ต่อมาพวกแสกได้อพยพ ข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ประเทศไทย แต่ต้องส่งส่วยขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร ปัจจุบันชนเผ่าแสกมีอยู่เฉพาะในจังหวัดนครพนม

6. ไ้ย้ เป็นชนเผ่าหนึ่งในจังหวัดสกลนคร ไม่พบหลักฐาน ที่บ่งชี้ว่ามีถิ่นเดิมอยู่ที่ใด

7. บาลู เป็นชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ตามป่าตามเขา ชาวบาลู มีลักษณะเฉพาะคือ มีชื่อสกุลเดียวกันทั้งหมดบ้าน อยู่ในเขตจังหวัดมุกดาหาร

8. ชาวบน เป็นชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ตามไหล่เขาหรือ เชิงเขาเตี้ย ๆ บริเวณจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ และเพชรบูรณ์

9. กะตาก เป็นชนกลุ่มน้อยที่อยู่กระจัดกระจายแหล่ง ละเล็กละน้อยในห้องที่จังหวัดสกลนคร ไม่ทราบว่ามีถิ่นเดิมที่ไทหนะ

10. เขมรป่าดง เป็นชนเผ่าใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในท้องที่
จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และนครราชสีมาบางส่วน

11. ส่วย หรือ กูย เป็นชนกลุ่มน้อยมีรูปร่างลักษณะคล้าย
ชนเผ่าเขมรมาก ภาษาใกล้เคียงกัน ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ
อุบลราชธานี สุรินทร์ บุรีรัมย์บางส่วน ส่วยไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์
ทราบเพียงว่า แต่เดิมอยู่ในกัมพูชา

12. พวน ถิ่นเดิมอพยพมาจากเมืองพวนตอนเหนือของลาว
ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ในท้องที่จังหวัดเลย อุตรธานี หนองคาย สกลนคร และ
นครพนมบางส่วน

13. กุลา เดิมมีถิ่นฐานอยู่ทางตอนใต้ของพม่า เป็นชนกลุ่ม
น้อย ปัจจุบันมีถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดนครราชสีมาและบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลบางส่วน

14. ข่า ถิ่นกำเนิดอยู่ในแขวงสุวรรณเขตและแขวง
อัตตะปือของประเทศลาว ปัจจุบันมีชาวข่าอยู่หลายพื้นที่ในจังหวัดมุกดาหาร

15. ขมุ หรือผู้ทิง ชนกลุ่มน้อยอพยพมาจากฝั่งตะวันออก
ของแม่น้ำโขง เขตแคว้นหลวงพระบาง พวกนี้บางกลุ่มอาศัยอยู่ในจังหวัด
นครพนม อุบลราชธานี และแก่งสะเดาในแม่น้ำโขง

16. ของ หรือทอง สันนิษฐานกันว่า ของสืบเชื้อสายมา
จากพวกของ ในเขมรเรียกว่า ปอร์ ปัจจุบันมีถิ่นฐานอยู่แถบภูเขาในจังหวัด
จันทบุรี แต่อาจเป็นไปได้ว่า พวกของนี้สืบเชื้อสายมาจากส่วยหรือกูยในอีสาน
ซึ่งปัจจุบันก็คงพบได้ในเขตจังหวัดและสุรินทร์และศรีสะเกษ

17. กะลอง เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากฝั่งแม่น้ำโขงใน
ประเทศลาว ปัจจุบันตั้งภูมิลำเนาอยู่บนเทือกเขาภูพานในจังหวัดสกลนคร
และบางกลุ่มอยู่ในจังหวัดนครพนม

18. ข่าพริ้ว กลุ่มน้อยอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เขต
จังหวัดอัตตะปือของลาว เข้ามาอยู่ในเขตอำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ
และอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังได้อพยพไปตั้งถิ่นฐาน
อยู่ในเขตจังหวัดนครราชสีมาอีกด้วย มักเรียกกันว่า ข่าตองออง

19. ไทยโคราช เป็นชนเผ่าไทยที่ผสมกับเขมร พูดได้หลายภาษา บางกลุ่มพูดภาษาไทยอีสาน (ลาว) บางกลุ่มพูดภาษาโคราช บางกลุ่มพูดภาษากลาง แต่บางกลุ่มก็พูดได้ทุกภาษา

กล่าวได้ว่ากลุ่มคนที่กระจัดกระจายตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเขตภาคอีสานดังกล่าวข้างต้นนั้น อาจจำแนกภาษาที่ใช้พูดกันได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ กล่าวคือ

1. กลุ่มภาษาไต มี ไตใหญ่ ไตลื้อ ไตยอง จีน ไตคำ ลาวไซ่ง ผู้ไทย กะเลิง ย้อ ไย้ย พวน และแสก

2. กลุ่มภาษามอญ-เขมร มี กูย (ส่วย) ไซ่ บรู ชมุ ชาวบนของ ชาไก และละว้า

1.2 ประชาคมของหัวเมืองอีสาน

ชาวอีสานส่วนใหญ่สืบสายวัฒนธรรมมาจากอาณาจักรล้านช้างอันเป็นอาณาจักรเขตประเทศลาวปัจจุบัน โดยบรรพบุรุษของชาวอีสานในจังหวัดต่าง ๆ ได้อพยพมาเป็นระลอกเป็นสายวัฒนธรรมดังนี้ (กัญญา แก้วปลั่ง เจริญศรี, ม.ป.ป.)

1. บรรพบุรุษของชาวหนองคาย อุดรธานี ขอนแก่น ชัยภูมิ อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์
2. บรรพบุรุษของชาวจังหวัดเลย อพยพมาจากหลวงพระบาง
3. บรรพบุรุษของชาวจังหวัดร้อยเอ็ด อุบลราชธานี มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ อพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์

ชาวอีสานที่อพยพมาจากเมืองต่าง ๆ ของลาวดังกล่าวนี้ เรียกว่า "ไทยลาว" และถือว่าเป็นชน "กลุ่มใหญ่" ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มีวัฒนธรรมที่แตกต่างระหว่างคนสามกลุ่มสามสายวัฒนธรรม ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ภาษาพูดที่มีสำเนียงแตกต่างกัน โดยเฉพาะของชาวจังหวัดเลย จะมีสำเนียงการพูดที่แตกต่างคนกลุ่มอื่นอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มอื่นภาษาอื่น ที่สืบสายวัฒนธรรมอื่น อพยพเข้ามาสู่ดินแดนอีสาน เช่น

1. ไทยโคราช สืบสายวัฒนธรรมจากภาคกลาง จะมีลักษณะ เป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างไทยภาคกลางกับภาคอีสาน

2. ไทยเขมร สืบสายวัฒนธรรมจากเขมรหรือประเทศ กัมพูชา เช่น ส่วนหนึ่งของชาวบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษมีชื่อเรียกอีก อย่างหนึ่งว่า "เขมรสูง"

3. ผู้ไท มีลักษณะเป็นวัฒนธรรมของชาวผู้ไท เช่น ชาว สกลนครและชาวนครพนม

ชุดสุดท้ายอีกหลายกลุ่มที่จะไม่กล่าวถึงเลยนั้นไม่ได้คือ กลุ่มชนที่เรียกว่า ชนกลุ่มน้อย มีอยู่ทั่วไปตามจังหวัดต่าง ๆ ของภาคอีสาน เช่น เยอ ข่า ย้อ ส่วย กะเลิง ลาวพวน ไช่ แสก เป็นต้น

สรุปได้ว่า ชาวอีสานมาจากสายวัฒนธรรมหลายสายหลาย วัฒนธรรมที่เป็นของคนกลุ่มใหญ่สืบทอดมาจากประเทศลาวและเรียกคนใน ภาคอีสานกลุ่มนี้เรียกว่าไทยลาว ส่วนไทยโคราชสืบสายวัฒนธรรมมาจาก ภาคกลาง ไทยเขมรสืบสายวัฒนธรรมมาจากประเทศกัมพูชา ผู้ไทก็เป็น วัฒนธรรมของผู้ไท ส่วนชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่าง ๆ ก็เป็นอีกชุดหนึ่งที่กำลังจะถูก อิทธิพลทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหญ่คุกคลิน

1.3 ความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์ของหัวเมืองอีสานตอนใต้ ชวชัย ปุณโณทก (2537) ได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของ หัวเมืองอีสานตอนใต้ ซึ่งสอดคล้องกับ สิทธิ อริยะชุกัน (2530) พบว่า มีหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ของหัวเมืองอีสานตอนล่าง ว่าเป็นแหล่งที่มีวัฒนธรรมหลายยุคหลายสมัย จึงแบ่งยุคออกเป็น 3 ยุค คือ

1. ยุคที่ 1 อาณาจักรศรีจนาตะ

จากหลักฐานทางด้านศิลาจารึก หลักที่ 117 (จารึก พบใหม่ในพระนครศรีอยุธยา) และหลักที่ 118 (จารึกบ่ออีกา) ทั้งสองหลักนี้ กล่าวถึงอาณาจักรศรีจนาตะปุระ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 ว่าเป็นดินแดนที่ อยู่ในที่ราบสูงโคราชนับถือศาสนาพุทธ ในสมัยเดียวกันนี้อาณาจักรขอมนับถือ

ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมและอำนาจ การเมืองการปกครองของขอม ยังไม่ได้แผ่เข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้ ดินแดนนี้ จึงเป็นดินแดนอิสระที่มีความมั่นคง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 15 ศูนย์การเมืองการ ปกครองน่าจะอยู่บนบริเวณที่ราบสูงโคราช หลังจากนั้นราวพุทธศตวรรษที่ 16 ขอมได้แผ่อำนาจเข้ามา ทำให้อาณาจักรนี้ได้เสื่อมลง

2. ยุคที่ 2 ส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอมสมัยพระนคร

ในพุทธศตวรรษที่ 16 ตอนต้นพบว่า ขอมได้แผ่อิทธิพล ทางการเมืองเข้ามาปกครองดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบนและได้สร้าง ปราสาทหินอันเป็นเทวสถานแบบขอมไว้ เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหิน พนมรุ้ง การที่ขอมแผ่อำนาจมาถึงที่ราบสูงโคราชนั้น น่าจะตั้งเมืองสำคัญใน การปกครองหัวเมืองปลายแดนซึ่งได้แก่ เมืองพิมาย ประชาคมโดยทั่วไป ยอมรับวัฒนธรรมธรรมเนียมอื่น ๆ แบบขอมพระนคร ปรากฏว่าอำนาจของขอม ยังแผ่ขึ้นไปทั่วหัวเมืองอีสานในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

3. ยุคที่ 3 หัวเมืองปลายอาณาจักรไทย

หลังพุทธศตวรรษที่ 18 เมื่อเมืองไทยได้ตั้งเมือง สุโขทัยเป็นราชธานีแล้วขอมเสื่อมอำนาจลง ครั้นพระเจ้าอู่ทองได้ตั้ง กรุงศรีอยุธยาปรากฏว่า ได้พยายามแผ่อำนาจปราบอาณาจักรขอมและขอม (กัมพูชา) ก็ตกอยู่ใต้อำนาจกรุงศรีอยุธยาเป็นพัก ๆ หัวเมืองปลายอาณาจักร ของกัมพูชาบนที่ราบสูงโคราช หลุดพ้นจากอำนาจขอมเป็นอิสระหรือตกอยู่ใต้ อำนาจกรุงศรีอยุธยา (ยังไม่มีหลักฐานบ่งชัด) จากการศึกษาหลักฐานทางด้าน โบราณคดีแล้ว ปรากฏว่าหัวเมืองเหล่านี้เสื่อมโทรมอย่างมาก ครั้นถึงสมัย สมเด็จพระนารายณ์ ทางราชธานีเริ่มให้ความสำคัญของหัวเมืองบนที่ราบสูง มากขึ้น เช่น มีการสร้างกำแพงเมืองนครราชสีมาส่งข้าหลวงสำคัญ ๆ มา ปกครอง คือ ส่งพระยายมราช (สังข์) แต่ทำเนียบเมืองขึ้นของนครราชสีมา ในสมัยนั้นมีเพียง 5 เมือง คือ เมืองนครจันทัก (ปากช่อง-สีคิ้ว) เมืองชัยภูมิ เมืองพิมาย เมืองบุรีรัมย์ และเมืองนางรอง แสดงว่าอำนาจกรุงศรีอยุธยา ยังมีได้เข้าไปถึงดินแดนอีสานตอนกลางแถบเทือกเขาภูพาน และบริเวณปากน้ำมูล

(เมืองอุบลราชธานีและนครจำปาศักดิ์) หลังจากนั้นเป็นต้นมากรุงศรีอยุธยาเริ่มแผ่ขยายอำนาจไปสู่เมืองอีสานเป็นทวีคูณ เช่น

ตั้งเมืองสุรินทร์เป็นเมืองชุมชน เมืองรัตนบุรีและสังขะ ในสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พ.ศ. 2302) เมืองทั้ง 4 นี้ขึ้นกับเมืองพิมาย (นครราชสีมา)

พ.ศ. 2321 พระวอพระตาซึ่งแยกมาจากเวียงจันทน์ ตั้งชุมชนอยู่บริเวณเมืองอุบลราชธานี แจ้งมายังกรุงธนบุรีขอกำลังช่วยปราบทัพพระยาสุโขซึ่งเป็นแม่ทัพของเมืองเวียงจันทน์ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงส่งทัพใหญ่เข้าปราบปรามหัวเมืองลุ่มแม่น้ำโขงเข้าไว้ในพระราชอำนาจทั้งสิ้น นับตั้งแต่ นครจำปาศักดิ์ขึ้นไปตามลำแม่น้ำโขงและเข้ายึดครองเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. 2322 ฉะนั้นการแผ่อำนาจของราชธานีเข้าสู่หัวเมืองอีสานอย่างสมบูรณ์ น่าจะเริ่มนับตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นต้นมา จากนั้นก็มีการตั้งหัวเมืองอีสานเพิ่มขึ้นมากมาย สมัยรัชกาลที่ 1 และที่ 2 เช่น

พ.ศ. 2329 ยกบ้านห้วยแจะละแมเป็นเมืองอุบลราชธานี การที่พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ชัยชนะต่อเมืองจำปาศักดิ์ และเมืองเวียงจันทน์เป็นปัจจัยให้ได้หัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองทั้งสองด้วย และในสมัยรัชกาลต่อ ๆ มา พยายามโอนเมืองทางด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร และเมืองนครราชสีมา อย่างไรก็ตามหัวเมืองที่เคยใช้ธรรมเนียมการปกครองแบบล้านช้างก็อนุโลมให้ใช้ธรรมเนียมการปกครองเดิมคือ ปกครองระบบอาญาสี่ (เจ้าเมือง อุปราช ราชวงศ์ และราชบุตร)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. 4 สภาพทั่วไปของอีสานใต้

ภาควิชาภูมิศาสตร์ วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ (2534) ได้ศึกษา
ภูมิศาสตร์อีสานใต้ พบว่า

เขตอีสานใต้หรือภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้หรือ
เขตอีสานตอนล่าง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ได้กำหนดภูมิภาคที่รวมเขตจังหวัด ดังนี้ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์
ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และยโสธร รวม 6 จังหวัด และขณะนี้ได้มีพระราช
บัญญัติจัดตั้งจังหวัดอำนาจเจริญเพิ่มขึ้นอีก 1 จังหวัด รวมเป็น 7 จังหวัด
(ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ, หน้า 1-6 เล่ม 113 ตอนที่ 125)

พื้นที่เขตอีสานใต้ มีพื้นที่ประมาณ 70,847,635 ตาราง
กิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 41.95 ของพื้นที่ภาคอีสานทั้งหมด ขนาดของจังหวัด
ในอีสานใต้มีขนาดโดยเฉลี่ยค่อนข้างใหญ่ ประชากรจึงมีมากคือประมาณร้อยละ
44.93 ของภูมิภาคอีสานทั้งหมด

เขตอีสานใต้มีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ
450 กิโลเมตร ยาวประมาณ 200 กิโลเมตร พื้นที่ยาวในแนวทิศตะวันออกเฉียง
ตะวันตก ลักษณะพื้นที่จะไม่กระจัดวัด

ลักษณะภูมิประเทศของเขตอีสานใต้ มีลักษณะคล้ายพื้นที่สูง
ภูเขา กล่าวคือ มีพื้นที่สูงทางทิศใต้ซึ่งเป็นเขตเทือกเขายาวติดต่อกันจากทิศ
ตะวันตก-ตะวันออกเฉียงใต้แก่ เทือกเขาสันกำแพง ดงรัก และแดนเมืองตาม
ลำดับและพื้นที่ลาดเทเอียงไปทางทิศเหนือลงสู่ลุ่มแม่น้ำมูล ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม
แม่น้ำสำคัญของแอ่งโคราช แม่น้ำมูลจึงไหลขนานกับแนวเทือกเขาดังกล่าว
จากทิศตะวันตกไปลงบรรจบกับลำน้ำโขงทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และมีสาขาของ
ลำน้ำเกิดจากเทือกเขาดังกล่าว ไหลจากในทิศใต้ไปสู่ทิศเหนือ เช่น
ลำปลายมาศ ห้วยขยุง ลำโตมใหญ่ ลำพระเพลิง ห้วยจักราช เป็นต้น

ลักษณะที่ตั้ง ทิศเหนือสุดอยู่ในเขตจังหวัดยโสธร ทิศใต้สุดอยู่ในเขตจังหวัดนครราชสีมาบริเวณต้นน้ำลำพิโรธ ทิศตะวันออกสุดอยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี อำเภอศรีเมืองใหม่ บ้านห้วยลาริมฝั่งแม่น้ำโขง ทิศตะวันตกสุดอยู่ในเขตอำเภอปากช่อง อาณาเขตติดต่อกับทิศเหนือจดเขตจังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และมุกดาหาร ทิศตะวันออกจดริมฝั่งแม่น้ำโขงกับเขตแดนกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ส่วนทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ใช้น้ำเทือกเขาแดนเมืองเป็นเส้นกันเขตแดน ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี และเขตประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ทิศตะวันตกจดเขตจังหวัดลพบุรีและสระบุรี

ภูมิอากาศ เขตอีสานใต้อยู่ในเขตร้อนจึงมีอากาศร้อนตลอดปี อุณหภูมิเฉลี่ยทุกเดือนสูงกว่า 18 องศาเซลเซียส (64.4 องศาฟาเรนไฮต์) เขตอีสานใต้อยู่ห่างจากทะเลไม่มีส่วนใดติดกับทะเล อิทธิพลของน้ำทะเลเข้าไปถึงน้อย ช้ำยังมีแนวเทือกเขาปิดกั้นล้อมรอบทั้งทางตะวันตกคือเทือกเขาฉงชวยเยิน ทิศใต้คือเทือกเขาตงรักและสันกำแพง และทิศตะวันออกคือเทือกเขาอันนัม ทำให้ลักษณะภูมิอากาศรุนแรง กล่าวคือฤดูร้อนจะร้อนมาก ฤดูหนาวจะหนาวมากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย

2. วัฒนธรรมของคนอีสาน

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อนำไปใช้ประโยชน์หรือแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต ซึ่งอาจจะต้องปรับปรุง ปรับเปลี่ยนหรือปรับปรนให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์ในแต่ละสังคมจึงต้องเรียนรู้วัฒนธรรมตั้งแต่เกิด ประเทศไทยมีชนเผ่าหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถดำรงไว้ซึ่งลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มของตนก็คือ กลุ่มคนภาคอีสาน สาเหตุที่ประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มคนอีสานยังคงหลงเหลืออยู่ก็เพราะวัฒนธรรมนั้นมีความเป็นมายาวนานและมีลักษณะเฉพาะตัวที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสม และขัดเกลาสามารถตอบสนองปัญหาหรือความต้องการพื้นฐาน

ของคนในสังคมอีสานได้อย่างสมดุล และต่อเนื่องตลอดมา (บุญสม ยอดมาลี, 2537) จึงมีนักการศึกษาได้ศึกษาไว้อย่างหลากหลาย อย่างไรก็ตามเนื่องจากการศึกษาค้นคว้าส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาวัฒนธรรมของคนอีสานโดยรวม มีน้อยมากที่เจาะจงศึกษาวัฒนธรรมเฉพาะของอีสานใต้ และผลการศึกษาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของอีสานโดยรวม การนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจึงเป็นการนำเสนอเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนอีสานโดยรวม ดังจะกล่าวถึงประเด็นต่อไปนี้คือ

2.1 ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนอีสาน

สุพัตรา สุภาพ (2531) ได้ให้ความหมายของขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึงแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าเป็นถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม และมีการปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา

สมชัย ใจดีและยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ (2533) ได้ให้ความหมายของขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึงความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นแบบอย่างเดียวกันเป็นระเบียบแบบแผนที่เห็นว่าเป็นถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่และมีการปฏิบัติสืบ ๆ ต่อกันมา

พระยาอนูมานราชชน (2514) ได้ให้ความหมายของขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึงความประพฤติกของชุมชนกลุ่มหนึ่ง อยู่ในที่แห่งหนึ่งถือถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันและสืบต่อเนื่องกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติกออกนอกถือว่ามีผิดจารีตประเพณี

จากความหมายต่าง ๆ ของคำว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีพอสรุปได้ว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึงข้อประพฤติปฏิบัติของคนส่วนใหญ่ในสังคม จนเป็นที่ยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ

มีผู้กล่าวถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของคนอีสานไว้ดังนี้

จรัส พยัคฆราชศักดิ์ (ม.ป.ป.) กล่าวไว้ว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีอีสานมีลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ฮีตสิบสอง เป็นประเพณีทำบุญประจำสิบสองเดือน คือ มีการทำบุญทุกเดือนคนจะได้เข้าใกล้วัด เปิดโอกาสให้ได้รับการอบรมบ่มนิสัยตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรมเป็นโครงการระยะยาวตลอดปี การละเล่นในงานบุญก็ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์ เช่น อากาศร้อนมากก็เล่นสงกรานต์ใช้น้ำรดกันเพื่อให้ชุ่มเย็น เมื่อถึงเทศกาลบุญบั้งไฟเดือนพฤษภาคม ฝนตกลงมาใหม่ ๆ พอน้ำขังในท้องนา จะมีการเล่นโคลนจับกันโยนลงโคลน (โยนตม) เป็นที่สนุกสนาน บ้างก็เอาขี้โคลนมาป้ายกัน ถือว่าเป็นสิริมงคลทำนองเดียวกับรดน้ำคำหัว ในด้านการปกครองอันหมายถึง ครอบครัว เครือญาติและปกครองบ้านเมือง ชาวอีสานมีหลักยึดถือปฏิบัติคือ คองสิบสี่ เป็นคล้าย ๆ กติกาที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลว่า ผัวเมีย พ่อแม่ ลูกหลาน ปู่ย่า ตายาย ใครมีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร ผู้เป็นนาย เจ้าบ้าน เจ้าเมือง จะต้องประพฤติปฏิบัติคน ต้องทำกิจวัตรใดอย่างไรบรรพบุรุษของชาวอีสานได้บัญญัติไว้

เดิม วิภาคพจนกิจ (2530) กล่าวไว้ว่าขนบธรรมเนียมประเพณีชาวพื้นเมืองภาคอีสาน ก็คือจารีตประเพณีของชาวไทย ลาวมาตั้งแต่ดั้งเดิม จารีตประเพณีทางศาสนาของชาวอีสานที่ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเรียกว่า ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นประเพณีมาแต่โบราณ

ปรีชา อุดตระกุล (2521) ได้ศึกษาวิจัยประเพณีของชาวอีสานในจังหวัดนครราชสีมาและแบ่งประเภทของประเพณีอีสานแบบกว้าง ๆ ได้ 2 ประเภทคือ

1. ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว มีประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย เป็นต้น
2. ประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวมเนื่องด้วยเทศกาล เช่น ตระขสงกรานต์ เข้าพรรษา และออกพรรษา เป็นต้น

ไพฑูรย์ มีกุล (2532) ได้แบ่งประเภทประเพณีของชาว

อีสานคือ

1. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่

1.1 ประเพณีการเกิด ชาวอีสานเรียกหญิงมีครรภ์

ว่า "แม่मार" ผู้เฒ่าผู้แก่จะแนะนำหญิงมีครรภ์ในการปฏิบัติตัวโดยให้กราบไหว้บูชาและอธิษฐานต่อพระพุทธรูปเพื่อให้ลูกที่จะเกิดมาเป็นคนดีมีศีลธรรม หญิงมีครรภ์จะต้องปฏิบัติตัวตามข้อห้ามต่าง ๆ เรียกว่าชะง่า เชื่อว่าจะทำให้คลอดง่าย เดือนที่จะมีการคลอดจะทำพิธีสู่ขวัญเดือน เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้ออกไปจากหญิงมีครรภ์ เป็นการบำรุงขวัญมารดาและเด็กในครรภ์ เวลาคลอดจะได้คลอดง่ายและปลอดภัย การคลอดเมื่อครบกำหนดเดือนที่เก้า เมื่อหญิงมีครรภ์มีอาการปวดท้อง ญาติผู้ใหญ่จะจัดเตรียมเครื่องบูชา ชันดอกไม้ ชูเทียน ผ้าขาว 1 วา เงินหกสลึงแล้วไปเชิญหมอตำแย มากสาวกับเทพยดาอารักษ์ว่าจะมีการคลอดขอให้ปกปักรักษาอย่าได้มีอันตราย เมื่อเด็กคลอดแล้วจะมีการตัดสายสะดือ (สายสะดือ) โดยใช้ไม้คม ๆ เช่น ไม้รวก มีความเชื่อว่า เด็กจะได้ว่านอนสอนง่าย ห้ามใช้มีดตัดเพราะเชื่อว่า เด็กจะแข็งกระด้างตั้งมีด บิดาของเด็กจะนำสายสะดือไปฝังไว้ใต้ถุนบันไดบ้าน เมื่อตัดสายสะดือแล้วจะอาบน้ำให้เด็ก ผู้อาบน้ำให้เด็กจะเหยียดขาทั้งสองข้างเอาเด็กนอนระหว่างเท้าทั้งสองให้ศีรษะเด็กอยู่ระหว่างปลายเท้าของตน แล้วนำน้ำที่ผสมน้ำอุ่น ๆ อาบให้เด็กเสร็จแล้วห่มผ้าให้อุ่นแล้วนำเด็กมาวางบนกระด้ง หมอตำแยจะถามว่าเป็นลูกผีหรือลูกคน ญาติพี่น้องที่อยู่ ณ ที่นั้นจะตอบพร้อมกันว่า ลูกของเรา เป็นอันว่าเสร็จพิธีรับขวัญเด็ก บางแห่งหมอตำแยจะยกกระด้งร้อนเบา ๆ แล้วกระแทกกระด้ง ลงพื้นสามครั้งเบา ๆ เด็กจะตกใจร้อง อุแว้ ๆ ขณะทำก็จะพูดว่า "ผีนกเค้ามาข้องกุกกู กันแม่่นลูกสูให้มาเอามือนี้ ตั้งแต่มีหน้าลูกกู" ว่า 3 หน เป็นอันเสร็จพิธีรับขวัญเด็ก ในวัยเด็กนี้พ่อแม่จะทำพิธีโกนผมไฟ เมื่ออายุประมาณ 1 เดือน

1.2 ประเพณีการอุปสมบท ชายเมื่ออายุประมาณ 13 ปี ก็จะไปบวชเป็นสามเณรและเมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ จะอุปสมบท พิธีการส่วนใหญ่คล้ายกันทั่วประเทศ ก่อนถึงวันบวชประมาณ 15-30 วัน ผู้จะบวชจะต้องไปอยู่กับพระที่วัด เพื่อหัดท่องขานนาคและซ้อมพิธีกรรม ในวันบวช พ่อแม่หรือญาติของผู้จะบวชจะต้องเตรียมจัดหาเครื่องอัฐบริขาร และจัดเตรียมเครื่องใช้ที่จำเป็นบางอย่างสำหรับผู้บวช เมื่อใกล้วันบวชผู้จะบวชจะต้องนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปขอขมาลาโทษบรรดาญาติพี่น้องและผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ก่อนถึงวันงานหนึ่งวันเรียกว่า วันสุกดิบ ตอนเที่ยงหรือตอนบ่ายผู้จะบวชจะต้องโกนหัว โกนคิ้ว โกนหนวด ตอนค่ำมีการทำขวัญนาค ในวันบวชพ่อแม่ของนาคจะแห่ นาคไปยังวัด เมื่อถึงโบสถ์จะแห่ นาครอบโบสถ์โดยเวียนขวา 3 รอบแล้ว นาคก็จะเข้าโบสถ์จึงทำพิธีอุปสมบทกับพระอุปัชฌาย์

1.3 ประเพณีการแต่งงาน การกินดองหรือการแต่งงาน ตามประเพณีโบราณถือว่าเป็นภาระสำคัญอันดับ 3 ของชีวิต เป็นชีวิตที่จะต้องพึ่งตนเองและต่อสู้อุปสรรคด้วยตนเอง ดังนั้นชายหรือหญิงก็ตามจะต้องพิจารณาถึงฐานะของกันและกัน ฝ่ายหญิงจะต้องเลือกชายที่มีลักษณะดังนี้ รูปสมบัติมีอายุครบ 32 ปี ประการ มีความรู้ดี ประพฤติดี เคารพต่อจารีต ประเพณีบ้านเมือง มีบ้านช่องและที่ทำมาหากิน ฝ่ายชายจะต้องเลือกหญิงที่มีคุณสมบัติส่วนใหญ่เหมือนผู้ชาย แต่หญิงต้องเลี้ยงลูกและเป็นแม่บ้านด้วย จึงต้องมีคุณสมบัติเพิ่มขึ้น อีกเรียกว่า เรือน 3 น้ำ 4 เรือน 3 ได้แก่ เรือนครัว เรือนนอน เรือนผสม ส่วนน้ำ 4 คือ น้ำกิน น้ำใช้ น้ำเต้าปูน และน้ำใจ คุณสมบัติเหล่านี้ผู้หญิงต้องมีพร้อม ก่อนที่หนุ่มสาวจะแต่งงานกัน โดยทั่วไปมักจะเกี่ยวพาราสักัน เมื่อหญิงและชายมั่นใจว่าจะรักกันแล้วนั้น ฝ่ายชายจะบอกพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ไปตามทางฝ่ายหญิงเรียกว่า "ไปสืบ" เมื่อทั้งสองฝ่ายพูดจากันไปพอรู้เรื่องแล้วก็จะกำหนดวันหมั้นต่อไป วันหมั้นจะกำหนดเอาวันเดือนปีที่ เป็นมงคล ฝ่ายชายจะต้องเตรียมของมีค่ามาหมั้น เป็นเงินตามฐานะของฝ่ายหญิง เมื่อสู่ขอเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็จะกำหนดวันแต่งงาน ซึ่งเรียกว่า การกินดอง ในพิธีกินดองจะมีลักษณะเด่นก็คือ การทำพิธีสู่ขวัญ ผู้ทำพิธีเรียก

หมอมือหรือหมอพราหมณ์ (หรือพ่อพราหมณ์) พราหมณ์จะกล่าวคำสู่ขวัญ เมื่อหมอพราหมณ์กล่าวเสร็จแล้วจะมีการผูกแขนให้ชายหญิง แล้วเอาไข่ขวัญมาปอกแล้วดูว่าเต็มหรือไม่ ถ้าเต็มก็หมายความว่าคู่บ่าวสาวจะอยู่ด้วยกันสุขสมบูรณ์ตลอดไป แล้วยื่นไข่ให้ชายครึ่งหนึ่ง หญิงครึ่งหนึ่ง ให้แต่ละฝ่ายป้อนไข่กัน แล้วชายจะนำดอกไม้ ธูปเทียนไปสมมา (ขอขมา) พ่อแม่ โคตรวงศ์ของหญิงเป็นอันเสร็จพิธี ต่อมาฝ่ายชายจะนำภรรยาไปบ้านของตน เพื่อสมมาพ่อแม่ของตนจะนำสิ่งของมี ผ้า 1 ผืน เสื้อ 1 ผืน เสื้อ 2 ตัว (ชาย) ชิ่น 1 ผืนเสื้อ 1 ผืน (หญิง) โดยไม่คิดมูลค่า นอกจากฝ่ายหญิงจะสมมาด้วยเสื้อ (ผูก) สาค ผ้า แล้วฝ่ายหญิงจะต้องจัดเครื่องสมมาให้ครบตามจำนวนญาติของฝ่ายชาย ประเพณีการแต่งงานบางท้องถิ่น เช่น พวกส่วยแถวจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ เมื่อมีการสู่ขอกันแล้วฝ่ายชายจะไปอยู่กับฝ่ายหญิงได้เลยจนเกิดบุตรด้วยกัน 1-2 คน จึงนัดทำพิธีแต่งงานกันภายหลัง โดยฝ่ายชายจะปฏิบัติตามประเพณีทุกอย่าง

1.4 ประเพณีเกี่ยวกับการตาย ส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกับชาวพุทธในภาคอื่น ๆ จะแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละท้องถิ่น เมื่อมีคนตายแล้วจะอาบน้ำศพให้ หวีผมศพ นุ่งห่มศพ เอาชายพกไว้ข้างหลัง ต่อมาลูกหลานญาติพี่น้องขอขมาผู้ตายเป็นครั้งสุดท้ายแล้วก็จะยิงปืน 1 นัดเพื่อให้ชาวบ้านทราบว่ามีคนตายในหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านจะขอส่าหรือไม่ตำข้าวไม่นำพินเข้าบ้าน ไม่ทอหูกจนกว่าศพจะพ้นจากบ้านจึงจะทำได้ เวลาชาวบ้านเขาพูดกันจะพูดว่า ผีตายตำข้าว ขะส่าทอหูกชะส่า ฯลฯ ส่วนศพนั้นญาติจะใส่เงินฮางหรือเสบียง ค่าอาหาร ค่ารถ ค่าเรือแก่ผู้ตาย เป็นการแก้จนในชาติหน้า นอกจากนี้ก็จะมัดศพเป็น 3 เปราะ ที่มือ ที่เท้า และที่คอ ต่อไปจะทำโลงใส่ศพหันศีรษะไปทางตะวันตก ซึ่งถือว่าการตายเป็นการเสื่อมสิ้นไปเหมือนกับพระอาทิตย์ตกดิน ต่อมาก็นิมนต์พระมาสวดมาติกา การตั้งศพไว้ที่บ้านจะทำไม่เกิน 3 คืน เรียกว่า "วันบุญผี" หรือ "วันขอนผี" ชาวบ้านจะไปช่วยงานที่บ้านงานศพ หมู่สาวจะพากันไปช่วยงานเพราะมีโอกาสเกี่ยวพาราสักัน เมื่อครบกำหนดแล้วจะย้ายศพไปฝังหรือเผาก็ได้ ถ้าเผาอาจจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เป็นเสร็จพิธีไปเลย หรือเก็บไว้ 1 ปี 2 ปี จึงทำบุญอุทิศให้ผู้ตายก็ได้ เมื่อเผาศพแล้ว

จะเชิญญาติผู้ตายไปเก็บอัฐิ (กระดูก) ณ ที่ ๆ เเผาโดยนิมนต์พระไปชักบังสุกุล ณ ที่เเผาเลย การเก็บกระดูกนั้นกระดูกส่วนหนึ่งจะนำไปใส่โกฐหรือบรรจุไว้ในเจดีย์ ชาวอีสานเรียกว่า ซาดุ พอดครบถึงวันเดือนปีครบรอบ ลูกหลานก็จะไปบังสุกุลให้ตามประเพณีทุกปีไป

2. ประเพณีเกี่ยวกับสถาบันทางสังคม

ได้แก่ประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญ 12 เดือน

(ชิตสิบสอง คองสิบสี่) ดังนี้

ชิต หมายถึงจาริตประเพณี คอง หมายถึงครรลอง หรือแนวควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม เนื่องจากชาวอีสานมีรกรากเป็นปึกแผ่นมานานจึงมีจาริตประเพณีอันเป็นหลักของชาวอีสาน จึงเป็นประเพณีที่จะต้องปฏิบัติทั้ง 12 เดือน มีดังนี้

1. เดือนอ้ายบุญเข้ากรรม เป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้ากรรม (ปริวาสกรรม) เพื่อให้พระสงฆ์ผู้กระทำผิดได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เป็นการปลุกสำนึกถึงความบกพร่องของตนและมุ่งประพฤติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยต่อไป ทางด้านฆราวาสก็จะมีการทำบุญเลี้ยงผีต่าง ๆ

2. เดือนยี่ทำบุญคูณข้าว นิมนต์พระสวดมนต์เย็น เพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือก เมื่อพระฉันแล้วจะทำพิธีสู่วัณษาข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านจะเตรียมเก็บสะสมไว้หุงต้มที่บ้าน

3. เดือนสามบุญข้าวจีและทำบุญมาฆบูชา การทำบุญข้าวจีจะเริ่มตอนเช้า โดยใช้ข้าวเหนียวปั้นหุ้มหน้าอ้อยนำไปปั้นแล้วชุบด้วยไข่ เมื่อสุกแล้วนำไปถวายพระ

4. เดือนสี่ทำบุญพระเวส มีการเทศน์มหาชาติ

5. เดือนห้าตรุษสงกรานต์หรือการทำบุญสงกรานต์ มีการรดน้ำให้พระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ การทำบุญมีการถวายทาน การทำบุญสงกรานต์กำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 บางที่เรียกว่า บุญเดือน 5 ถือเป็นเดือนสำคัญเพราะเป็นเดือนเริ่มต้นปีใหม่

6. เดือนหกทำบุญบั้งไฟและบุญวิสาขบูชา การทำบุญบั้งไฟ เพื่อขอฝนและมีงานบวชนาคพร้อมกันด้วย การทำบุญบั้งไฟถือเป็นงานสำคัญก่อนจะลงมือทำนา หมู่บ้านใกล้เคียงจะทำบั้งไฟมาแข่งขันกัน เจ้าภาพจะจัดอาหารเหล้ายาโดยไม่คิดมูลค่า เมื่อถึงเวลาจะแห่บั้งไฟและแข่งออกไป ณ ที่จุด ส่วนการทำบุญวิสาขบูชากลางคืนมีการเวียนเทียนเหมือนกับภาคอื่น ๆ

7. เดือนเจ็ดทำบุญชားหรือบุญชาบรพบุรุษ มีการเซ่นหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีเมือง ผีตาแฮก เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ

8. เดือนแปดทำบุญเข้าพรรษา เป็นประเพณีทางพุทธศาสนาโดยตรงจึงคล้ายกับทางภาคอื่น ๆ ของประเทศ เช่น มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร ถวายเพลแด่พระสงฆ์ มีการฟังธรรมเทศนาตอนบ่าย ชาวบ้านห่อเทียนใหญ่ ถวายเป็นพุทธบูชาและจะเก็บไว้ตลอดพรรษา

9. เดือนเก้าทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศแก่ญาติผู้ล่วงลับ โดยจัดอาหาร หมาก พลู เหล้า บุหรี่ และนำไปวางใต้ต้นไม้หรือที่ใดที่หนึ่ง พร้อมทั้งเชิญวิญญาณของญาติมิตรที่ล่วงลับไปมารับเอาอาหาร ต่อมาใช้วิธีหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) แทน

10. เดือนสิบทำบุญข้าวสาก (สลากภัต) ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบ หรือเรียกว่าบุญเดือนสิบ ผู้ถวายจะเขียนชื่อของตนลงในภาชนะที่ใส่ชของทานและเขียนชื่อลงในบาตร ภิกษุสามเณรรูปใดจับได้สลากของใครผู้นั้นจะเข้าไปถวายของ เมื่อพระฉันเสร็จก็มีการฟังเทศน์ การทำบุญเดือนสิบนี้เป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตายเช่นเดียวกัน

11. เดือนสิบเอ็ดทำบุญออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ พระสงฆ์จะแสดงอาบัติ ทำการปราวรนา คือการเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่จะให้โอวาทเดือนพระสงฆ์ ให้ปฏิบัติตัวอย่างผู้ทรงศีลเป็นอันเสร็จพิธี พอตกกลางคืนก็มีการจุดประทิป โคมไฟ นำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในวัดหรือตามริมรั้ววัด

12. เดือนสิบสองทำบุญกฐิน การทำบุญกฐินเริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำเดือน 12 จนถึงวันเพ็ญเดือน 12 เรียกว่าบุญเดือน 12 สำหรับประชาชนที่อยู่ริมแม่น้ำจะมีการนำเรือมาแข่งขันกัน (สวงเขือ) เพื่อระลึกถึงอุสุภยานาค

3. ประเพณีเบ็ดเตล็ด ได้แก่ ประเพณีที่นอกเหนือจากประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและประเพณีเกี่ยวกับสถาบันทางสังคม

จากประเภทของขนบธรรมเนียมประเพณีข้างต้น ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ของไพฑูรย์ มีกุล (2532) เป็นหลักในการสร้างเครื่องมือในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่

1.1 ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด หมายถึงการบูชาเทพยดาอารักษ์ การตัดสายสะดือ (สายนัย) พิธีรับขวัญเด็ก การโกนผมไฟ

1.2 ประเพณีเกี่ยวกับการบวช หมายถึงการเตรียมตัวก่อนบวช การขอขมาลาโทษพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ การทำขวัญนาค การแห่ นาค การบวชนาค

1.3 ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน หมายถึงการทาบทาม ฝ่ายหญิง การกำหนดวันหมั้น การกินดอง การทำพิธีสู่ขวัญ การผูกแขนให้ชายหญิง การสมมา (ขอขมาฝ่ายชาย)

1.4 ประเพณีเกี่ยวกับการตาย หมายถึงการอาบน้ำศพ การขอขมาศพ ญาติผู้ใหญ่ นำเงินธำช้ปากศพ การสวดมาติกา การจันทน์ศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย การเก็บอัฐิใส่ธาตุ การช้กบังสกุล

2. ประเพณีเกี่ยวกับสถาบันทางสังคม ได้แก่ ประเพณี 12 เดือน (สิบสอง คองสิบสี่) ดังนี้

2.1 เดือนอ้ายบุญข้าวกรรม หมายถึงการที่พระสงฆ์เข้ากรรม (ปริวาส) และฆราวาสทำบุญเลี้ยงผีต่าง ๆ

2.2 เดือนยี่ทำบุญคูณข้าว หมายถึงการสู่ขวัญข้าวหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้ว

- 2.3 เดือนสามบุญข้าวจีและทำบุญมาฆบูชา หมายถึงการทำบุญและทำบุญในวันมาฆบูชา
- 2.4 เดือนสี่ทำบุญพระเวส หมายถึงกิจกรรมเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ
- 2.5 เดือนห้าตรุษสงกรานต์หรือการทำบุญสงรงน้ำ หมายถึงการสงรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ การรดน้ำผู้ใหญ่ การถวายทานในเทศกาลสงกรานต์
- 2.6 เดือนหกทำบุญบั้งไฟและบุญวิสาขบูชา หมายถึงการทำบุญบั้งไฟเพื่อขอฝนและการทำบุญในวันวิสาขบูชา
- 2.7 เดือนเจ็ดทำบุญข้าชะหรือบุญบูชาบรรพบุรุษ หมายถึงการเช่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผิดาแขก เพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ
- 2.8 เดือนแปดทำบุญเข้าพรรษา หมายถึงการทำบุญตักบาตรฟังธรรมเทศนาในวันเข้าพรรษา และการหล่อเทียนจำนำพรรษา
- 2.9 เดือนเก้าทำบุญข้าวประดับดิน หมายถึงการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว
- 2.10 เดือนสิบทำบุญข้าวสาก (สลากภัตร) หมายถึงการทำบุญจัดทำสลากให้พระภิกษุสามเณรจับ ถ้าจับได้ของผู้ใดผู้นั้นจะเข้าไปถวายของแต่พระสงฆ์หรือสามเณรรูปนั้น
- 2.11 เดือนสิบเอ็ดทำบุญออกพรรษา หมายถึงการทำบุญที่พระสงฆ์แสดงอาบัติทำการปวารณา คือ เปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ และเจ้าอาวาสและพระผู้ใหญ่ให้อโวาทเดือนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตัวอย่างผู้ทรงศีล ตอนกลางคืนมีการจุดประทัดปิโคมไฟ
- 2.12 เดือนสิบสองทำบุญกฐิน หมายถึงการทำบุญทอดกฐินและการนำเรือมาแข่งขัน (ขวงเหือ) ของประชาชนที่อยู่ริมแม่น้ำเพื่อระลึกถึงอุสุภยานาค
3. ประเพณีเบ็ดเตล็ด หมายถึงประเพณีที่นอกเหนือจากประเพณีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2.2 ความเชื่อของคนอีสาน

กิ่งแก้ว อัดถากร (2519) ได้กล่าวว่าความเชื่อ หมายถึง เห็นจริงด้วยเห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึก หรือด้วยความ ไตร่ตรองโดยเหตุผลก็ตาม

ทัศนีย์ ทานตวนิช (2523) ได้กล่าวว่าความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนว่าเป็น ความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อ หมายถึงความรู้สึกของ มนุษย์ในการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือในความเกรงกลัว ในการยึดมั่นนี้อาจ ไตร่ตรองด้วยเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลที่จะพิสูจน์ให้เห็นจริงได้

มีผู้รู้หลายท่านได้กล่าวถึงความเชื่อของคนอีสาน

จารูวรรณ ชรรมวัตร (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงความเชื่อ ของชาวอีสานในเรื่องต่อไปนี้

1. ความเชื่อในเรื่องโชค ลาง ฤกษ์ ลาง หมายถึง เครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นเป็นการบอกเหตุร้ายหรือดีล่วงหน้า ลางตาม ความเชื่อของชาวอีสาน เช่น หนูร้องเสียงประหลาดในเวลากลางคืนถือว่าเป็น ลางร้าย ความเจ็บไข้ได้ป่วยถึงขั้นร้ายแรงจะเกิดแก่ญาติมิตร ชาวที่หนึ่งไว้เป็นสีแดงเป็นลางบอกเหตุร้าย จึงเอาช้าว้นไปดักบาตรและทำพิธี สะเดาะเคราะห์ระหว่า ฐู เลื้อยผ่านหน้าถือว่าจะมีโชคลาภให้ร้องรับโชคนั้น เดินทางตามฤกษ์ยามจะประสบโชคลาภ ฯลฯ

2. ความเชื่อในเรื่องความฝัน เช่น ฝันว่าพันหังจะมีญาติ เจ็บป่วยถึงตาย ฝันว่าได้แหวนหรือสร้อยจะได้ลูก ฝันเห็นบั้งไฟบ้านนั้นจะมี คนตาย ฝันเห็นกษัตริย์และพระสงฆ์จะมีโชค ฝันว่าได้ดอกบัวจะพบเนื้อคู่ ฝันว่าไฟไหม้จะได้รับความเดือดร้อน ฯลฯ

3. ความเชื่อในสิ่งแนวล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น อากาศหนาวจัด มะขาม มะม่วงจะตกลูกตก ฟ้าผ้าต้นไม้ในที่ของใคร

เป็นอัมภมคตต้องนิมนต์พระไปสวด มคตแดงคาบไข่หนีจากรังฝนจะตกหนัก ท้องฟ้า มีสีแดงจะเกิดพายุ จักจั่นร้องมาก ๆ ฝนจะแล้ง กลัวยมีสองยอดเป็นอัมภมคต ต้องตัดทิ้งและทำพิธีสะเดาะเคราะห์เคราะห์ สาบานว่าให้ฟ้าผ่าหากผิดคำจะถูกฟ้าผ่าตายจริง ๆ

4. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ เช่น เด็กกินอาหารประเภทเครื่องในไก่และปลาจะเรียนหนังสือไม่เก่งหน้าด้าน แม่ลูกอ่อนห้ามกินชะอมและเนื้อควายเผือกเพราะจะทำให้เจ็บป่วยถึงพิการ กินข้าวหันหน้าไปทางทิศตะวันออกอายุยืน ภาชนะที่มีคนเอาอาหารมาส่งเมื่อจะกินห้ามล้างจะทำให้เกลียดกัน ชีววัด้าแก่หูฟองและคัมพิชร้อนได้ ฯลฯ

5. ความเชื่อเรื่องภูติผีปิศาจและวิญญาณ เช่น ถ้าผีปอบเข้าสิงใครจะกินตับไตไส้พุงจนตาย ต้องหาหมอมผีมาขับไล่ ทุก ๆ ปีจะมีการเลี้ยงผีปู่ตาเพราะเชื่อว่าจะทำให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าผีหลอกให้หันกันไปทางผี ๆ จะกลัวและหนีไป ฯลฯ

6. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะบุคคล เช่น คนที่หัวคิ้วชิดกันจะยากจน คนที่เล็บหนาแข็งเป็นเงาจะมีอายุยืน คนที่มีไผ่ปานเกิดในที่ลับในร่มผ้าจะได้เป็นเจ้านาย คนที่เดินเหมือนเปิดเหมือนห่านจะมั่งมี คนนอนกัดฟันเป็นคนอาภัพ ฯลฯ

7. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เช่น ตอนกล้าควรจะถอนในวันพฤหัสบดีจึงจะเป็นมงคล มงคลฤกษ์ในการแหกนาคือวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ห้ามแต่งงาน วันพุธจะทำให้เกิดการหย่าร้าง วันที่ไม่เหมาะแก่การเดินทางคือวันแรม 15 ค่ำ ฯลฯ

8. ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเวทมนต์ เช่น เวทมนต์รักษาโรคห่าหรืออหิวาตกโรคมีคาถาว่าดังนี้ โกสา ะระณัสสะ โอมนะโม สุธุหายะอิปัต โสภควา งวงงาปัตตินหนี อิปัตเสวามี กสุวัตโน มหานิโก มหาเนตร นิจักคินี เวทมนต์รักษาโรคตาแดงมีคาถาว่าดังนี้ โอมชิงลัวมา เปาตาแดง โอมชิงแดงมาเปาตาสอน เปาให้ลอกสิ่งเปลือกเปื่อย โอมสหายะ เวทมนต์ทำนางาม มีคาถาว่าดังนี้ ะ สะกะ โภชนัง ลากัง สุขัง โหตุ ฯลฯ

๑. ความเชื่อเรื่องยากกลางบ้าน เช่น ยากักตายนชไมยมี ส่วนประกอบคือ ใบน้ำเต้าพอบประมาณสี่เดือน ดินเหนียว มาโขลกรวมกันให้ละเอียดแล้วปั้นเป็นก้อนกลมตากแดดให้แห้ง เมื่อจะไ้ยาให้นำไปเผาไฟให้แดงแล้วนำไปแช่น้ำให้เด็กดื่มเข้า-เย็น ฯลฯ

10. การถือผี เช่น ผีบ้านในแต่ละหมู่บ้านจะนับถือผีประจำหมู่บ้านหรือเรียกว่า ผีปู่ตาเพราะถือว่าผีปู่ตาจะคอยดูแลรักษาป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะมาทำกับคนในหมู่บ้าน ผีนาหรือผีตาแขกเป็นผีที่ทำหน้าที่อารักษผืนนา คอยอำนวยความสะดวกให้ข้าวกล้างดงาม น้ำ ปลา อุดมสมบูรณ์ ผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษเป็นผีเครือญาติที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังไม่เกิดยังคงคอยปกป้องคุ้มครองลูกหลานของตนอยู่ ผีปอบคือคนที่เป็ผีเข้าไปสิงในร่างกายของคนอื่น เพื่อที่จะกินตับไตไส้พุงของคน ๆ นั้น ผีเป่าคือคนที่กลายเป็นผีดินเพราะชอบกินตับคน ตับสัตว์หรือชอบกินอาหารสดจะออกหากินในเวลากลางคืนที่ตรงกับวันพระ คนที่เป็นผีเป่าจะมีแสงออกที่รูจมูกทั้งสองข้าง

11. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เช่น หวายเป็นที่ถักรอบลูกนิมิตโบสถ์ เมื่อได้รับการปลุกเสกนามาตัดเป็นท่อน ๆ ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์เชี่ยวชาญมนต์และนอแรด นำไปปลุกเสกจะให้คุ้มแก่เจ้าของในทางคงกระพันชาตรี เหล็กไหลและว่านเมื่ออมไว้ก่อนที่จะมีการต่อสู้หรือฝังไว้ในร่างกายจะเพิ่มความคงกระพัน

ชวัช ปุณโณทก (2534) ได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวอีสานไว้ดังต่อไปนี้

1. โลกและจักรวาลในโลกทรรศน์ของชาวอีสาน ซึ่งมีความเชื่อดังนี้

1.1 ความเชื่อในการกำเนิดโลก ชาวอีสานมีความเชื่อสืบทอดกันมา เกี่ยวกับการกำเนิดโลก 2 แนวด้วยกัน คือ ตามแนวพุทธศาสนาและตามแนวความเชื่อดั้งเดิมของสังคม คือสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้พระยาถนนเป็นผู้สร้างผู้กำหนด

1.2 ความเชื่อเรื่องมนุษย์ มนุษย์คู่แรกที่เป็นต้นกำเนิดของเผ่าพันธุ์ ในความเชื่อเรื่องมนุษย์คู่แรกต้นเผ่าพันธุ์ของประชาคมลุ่มแม่น้ำโขงว่า บู้สังกะสาย่าสังกะสีเป็นบรรพบุรุษคู่แรกที่เป็นต้นเผ่าพันธุ์

1.3 ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษและรัฐ และกำเนิดผู้นำทางสังคมของชาวอีสานนั้นมีหลักฐานค่อนข้างชัดเจน เพราะมีการบันทึกเป็นหนังสือชื่อไขแถนฟ้า ซึ่งแถนฟ้าท่านบัญชาให้มาเกิดในโลกมนุษย์เพื่อเป็นผู้ปกครองประชาชน

2. ความเชื่อเรื่องภูติ ผี วิญญาณ เช่น ผีแถน ผีปู่ตา วิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน ผีมหลักษ์หลักเมือง ผีโพง ผีปอบ ผีเป่า

บุปผา ทวีสุข (2520) ได้แบ่งประเภทความเชื่อไว้ 15 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่เกี่ยวกับการเกิดการตาย เช่น ถ้าแมวตำกระโดดข้ามศพถือว่าศพนั้นจะฟื้นขึ้นมาหลอก เวลาไปเผาศพให้ล้างเท้าก่อนเข้าบ้าน ถ้าร้องไห้หน้าตาหยตถูกโลงผู้ตายจะไม่ได้ขึ้นสวรรค์ หลิงห้องแกไม่ให้ไปงานศพ ผีตายโหงห้ามนำเข้าบ้าน

2. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง เช่น เวลาออกจากบ้านถ้าจิ้งจกร้องไม่ให้ออกไปเพราะลางร้าย ถ้านกแสกบินข้ามบ้านใครเชื่อว่าเป็นลางบอกเหตุว่าบ้านนั้นจะมีคนตาย ถ้าเขม่นตาขวาวจะเกิดลางร้าย เล็บมือมีดอกจะมีโชค ฯลฯ

3. ความเชื่อเกี่ยวกับความฝันและการทำนายฝัน เช่น ฝันว่าฟันหักแสดงว่าญาติพี่น้องพ่อแม่จะเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต ฝันว่าคนป่วยหายจากโรคอาการป่วยจะหนักขึ้นหรือถึงตาย ฝันว่าถ่ายใส่ผ้าแล้วไม่ล้างแสดงว่าจะได้ลาภ ฝันเห็นใครตายแสดงว่าคน ๆ นั้นจะมีอายุยืนยาวไปอีก ฯลฯ

4. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง ฤกษ์ ยาม เช่น ฤกษ์ดีในวันขึ้น 1 ค่ำ ทำการมงคลดีมีลาภ วันขึ้น 2 ค่ำทำการมงคลไม่ดีจะตายจากกัน การปลูกเรือนควรเป็นวันจันทร์ วันพุธและวันพฤหัสบดี ฯลฯ

5. เวทมนต์ คาถา เครื่องราง ของขลัง เสน่ห์และไสยศาสตร์อื่น ๆ เช่น ฟันของบรรพบุรุษสามารถป้องกันภัยได้ การสักลงคาถาตามตัวช่วยให้เหนียว การทำเสน่ห์โดยใช้น้ำเหลืองที่ลนจากกางมิดาย ทั้งกลม ฯลฯ

6. การดูลักษณะดี ชั่ว ของคนสัตว์ต่าง ๆ เช่น หญิงโคมี่แก้มมีลักยิ้ม รักผัวนักแต่มีหลายใจ หญิงโคมี่นิ้วตีนยาวและหัวนมยาวจะเชื่องใจได้ทุกข์แค้น หญิงโคมี่ขอบตาแดงและหนังตาย่นจะชนะศัตรู ฯลฯ

7. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวดา เทพารักษ์ เจ้าพ่อ เจ้าที่ เจ้าแม่ มนุษย์ต่าง ๆ (ผียักษ์ เปรด คนธรรพ์ ผีเสื้อสมุทร เวือก ฯลฯ) เช่น ผีกระสือ ปอบ ผีตานี เวือก ศาลพระภูมิ

8. เกล็ดและการแก้เคล็ดต่าง ๆ เช่น เวลาจะออกรบหรือออกศึกเอาเคล็ดโดยการนำต้นกล้วย แล้วเอาชื่อศัตรูผูกไว้ให้แม่ทัพฟันต้นกล้วยนั้นถือเป็นเคล็ดจะได้ชัยชนะ การเอาเคล็ด เช่น ทำบุญด้วยเงินที่ขึ้นต้นและลงท้ายด้วย 9 เพื่อเอาเคล็ดเรื่องเสียงว่าแก้ว-แก้วหน้า ฯลฯ

9. มงคลและอัปมงคล เช่น วันแต่งงาน ถ้าทำด้วยขามแตกหรือมีคนทะเลาะกันถือว่าเป็นอัปมงคล เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะอยู่กันไม่รอด วันแต่งงานห้ามเจ้าสาวเหยียบธรณีประตูและเป็นอัปมงคล ฯลฯ

10. ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับจำนวนเลขต่าง ๆ เช่น ทำงานมงคลให้นิมิตพระเลขสี่ ถ้าสวดศพนิมิตพระจำนวน 4 องค์ โจรห้าร้อยร้อยเอ็ดเจ็ดพระนคร ฯลฯ

11. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ถ้ามดแดงคาบไข่จากรังแสดงว่าฝนจะตกหนัก ฟ้าร้องคือเมฆขลาต่อแก้วรามสูร ขวางชวาน ชีรุ่งกินน้ำแล้วนิ้วด้วน (แก้โดยเอามือป้ายกัน)

12. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องยากกลางบ้าน เช่น ถ้าสุนัขบ้าเอาน้ำมะพร้าวให้กินจะหาย ถ้าเล็บขบให้เอากันไม้ขีดยัดใส่ลงไปตรงขอกเล็บแล้วจะไม่เป็นอีกเลย ฯลฯ

13. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติใหม่ ภพใหม่ เช่น ให้ด้กบาตรร่วมขันจะพบกันชาติหน้า คนเราทำความดีไว้มากจะได้ขึ้นสวรรค์ ถ้าอยากกินดินทานว่าพรหมลงมาเกิด อย่าดมดอกไม้ถวายพระชาติหน้าจะจุมุกโหว่า ฯลฯ

14. ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ เช่น ห้ามจีข้าวกินในขณะที่มีการหว่านกล้า เพราะจะทำให้กล้าไม่เจริญงอกงาม ก่อนทำนาต้องเลี้ยงผีนาแขกเสียก่อนจะทำให้ได้ข้าวมาก ห้ามซื้อผลไม้จะทำให้ผลไม้เน่า ฯลฯ

15. เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ที่นอกไปจากดังกล่าวทั้ง 14 ข้อ เช่น คนที่อายุไม่ถึง 20 ปี ถ้าไปบวชเป็นพระผู้นั้นจะเสียดิ ห้ามเล่นข้าวสารมือจะต่าง ตำครกเป่าแล้วนมนยาน ร้องเพลงในครัวมีผีแว้ง ฯลฯ

ปรีชา อุตระกุล (2521) ได้ศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบลวังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา พบความเชื่อดังต่อไปนี้คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา เชื่อว่าบุคคลทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับกรรมนั้น ผลกรรมอาจตอบสนองในชาตินี้หรือชาติหน้า ความเชื่อเรื่องการทำบุญ คนที่สร้างกรรมดีไว้มากย่อมมีบุญมาก คนมีบุญมากย่อมไม่มีใครทำอันตรายได้

2. ความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาคมและมีสาขเทวดา ความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาคมถือเป็นอำนาจลึกลับ เช่น การบริกรรมเสกเป่า หรือสวดขับก็จะเกิดเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ส่วนความเชื่อเรื่องมีสาขเทวดา แบ่งเป็น 2 จำพวกคือ ผีดีและผีร้าย ผีดี ได้แก่ ผีที่ทำคุณแก่คน เช่น เทวดา ผีเรือน ผีปู่ตา ฯลฯ ผีร้ายเป็นผีที่ให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ดองกอย ปอบ ไชมด์ ฯลฯ

3. ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ มีโหราศาสตร์เป็นผู้ทำนายในเรื่องต่าง ๆ

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ (2536) ได้กล่าวถึง
ความเชื่อของชาวอีสานไว้ดังนี้

1. เชื่อในฤกษ์ยาม เช่น การปลูกบ้านจะต้องไปหาผู้มี
ความรู้ทางโหราศาสตร์ การแต่งงานจะต้องให้หมอโหราศาสตร์ตรวจวัน
เดือน ปี ชะตาของเจ้าบ่าว เจ้าสาวก่อน ฯลฯ

2. เชื่อเทวดา ผีसाง นางไม้ เช่น ก่อนที่จะมีการบุกร้าง
ถางพงป่า จะมีการไว้วอนนับถือ เจ้าป่า เจ้าภูมิจ้า เจ้าไพร เพื่อให้เกิดความ
มั่นใจและเกิดความปลอดภัย

3. เชื่อลางสังหรณ์ เช่น บุคคลที่ประสบโชคจะมีนิมิตที่ดีให้
เห็นล่วงหน้า บางคนมีลางร้ายจะเกิดความร้อนรนผิดปกติ ใจคอหงุดหงิด
กระวนกระวายใจ

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2534) ได้กล่าวถึง โลกทัศน์ของชาว
อีสานต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนี้

1. โลกทัศน์ต่อศาสนาหรือคติทางศาสนา ได้แก่

1.1 ศรัทธาต่อคำสอนซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมคำสอน
ขั้นปรมาตมิ ชาวบ้านเห็นว่าไม่มีสิ่งใดมาลบล้างได้ นั่นคือคำสอนของพระพุทธเจ้า

1.2 ศรัทธาต่อพิธีกรรมเมื่อมีคำสอนหลักธรรมซึ่ง
เป็นทฤษฎีแล้วก็มีพิธีกรรมเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนา อาจเป็นสิ่งเดียวกับ
กับขนบธรรมเนียมประเพณี ที่สมาชิกของสังคมยึดถือปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมา

1.3 ศรัทธาต่อผู้ประกอบพิธีกรรม อันหมายถึง
พระสงฆ์ ผู้เป็นสาวกสืบทอดศาสนา และถ้าตามนัยพุทธศาสนา แบบชาวบ้านที่มี
การผสมกลมกลืนของพุทธ พราหมณ์ ผี ผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นก็จะต้องรวมไปถึง
จ้ำ คนทรง หมอผี หมอสูตรขวัญด้วย

2. เชื่อเรื่องบุญกรรม หลักของศาสนาพุทธที่มีอิทธิพลสูงสุด
ต่อโลกทัศน์ของชาวอีสานคือหลักบุญกรรม

3. เชื่อเรื่องพระศรียาจารย์ ยุคพระศรียาจารย์เป็นยุคทองในอุดมคติของมนุษย์เป็นสวรรค์บนดินที่ทุกคนรอคอยฝันถึง ว่าสักวันหนึ่งจะได้พบกับพระศรียาจารย์ โลกที่มีความสุขชั่ววันจันทร์

4. เชื่อเรื่องพญาแถน แถนเป็นเทพอยู่บนสวรรค์ ชาวอีสานให้ความนับถือมากจนยกให้เป็นพญา บทบาทสำคัญที่รู้จักกันทั่วไปคือแถนทำให้ฝนตกและไม่ตก และชาวอีสานเชื่อว่าแถนเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกอีกด้วย

5. เชื่อเรื่องมเหศักดิ์หลักเมือง พระอินทร์ เทวดา ชาวอีสานเชื่อว่า มเหศักดิ์หลักเมืองเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ชาวอีสานจะทำพิธี เช่นสรงมเหศักดิ์หลักเมืองในเดือน 7 เรียกว่า บุญซาชะ

6. เชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส เป็นความเชื่อเรื่องคู่ครอง ว่าคนที่มีจะมาเป็นคู่อยู่ร่วมกันนั้นเป็นเพราะพรหมลิขิต ให้เป็นไปหรือเคยเป็นคู่ครองกันมาแต่ชาติปางก่อน ส่งผลมาถึงชาติปัจจุบันว่าจะต้องเป็นเนื้อคู่กันอีก

7. เชื่อเรื่องคาถาอาคมหรือเวทมนต์ เป็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งยึดถือพระเวทเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์มีการท่องปณสาชยายมนต์บูชาเทพเจ้า ในสมัยโบราณชาวอีสานนิยมเรียนมนต์คาถาต่าง ๆ

8. เชื่อเรื่องโหราศาสตร์และฤกษ์ยามชาวอีสานบางคนยังมีความเชื่อว่าชีวิตขึ้นกับดวงดาว

9. เชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ในขณะที่ชาวอีสานนับถือพุทธศาสนาก็มีเรื่องของพราหมณ์และผีเข้ามาผสมกลมกลืนด้วย การประกอบพิธีกรรมในชีวิตของชาวอีสานจะมีเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลและอวมงคล

10. เชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่าง พุทธ พราหมณ์ ไสยศาสตร์ ชาวอีสานเชื่อถือเรื่องนี้พอควรในกลุ่มคนที่สนใจไสยศาสตร์ เพราะเชื่อว่าจะบันดาลให้อยู่ยงคงกระพันหรืออยู่ดีมีชัย

11. เชื่อเกี่ยวกับความฝัน ชาวอิสานเชื่อในเรื่องพุทธ ทำนายนมาก ในพุทธทำนายนั้นนอกจากจะมีเรื่องอื่นแล้วยังมีการทำนายนฝัน โดยมีพระเจ้าขัณฑ์เสนเป็นผู้ถวายเรื่องให้พระพุทธรเจ้าทรงทำนายนเป็นเรื่อง ๆ ทั่ว ๆ ไป

12. เชื่อเรื่องขวัญ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายต้องมีขวัญอยู่ ประจำตน ถ้าขวัญหนีไปอาจจะเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวอิสานเชื่อเรื่องขวัญมาก แทนจะเชื่อได้ว่า ชาวอิสานนิยมจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญในโอกาสต่าง ๆ มากกว่า คนภาคอื่น

จากประเภทของความเชื่อข้างต้น ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ของ จารุวรรณ ชรรมวัตร (ม.ป.ป.) เป็นหลักในการสร้างเครื่องมือในการ วิเคราะห์ ดังนี้

1. ความเชื่อในเรื่องโชค ลาง ฤกษ์ หมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นเป็นการบอกเหตุร้ายหรือดีล่วงหน้า
2. ความเชื่อในเรื่องความฝัน หมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับความฝันในเรื่องต่าง ๆ ทั้งในทางที่ดีหรือเลว
3. ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ หมายถึงความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นว่าจะเกิดสิ่งนั้นสิ่งนี้ตามมา
4. ความเชื่อเรื่องภูติ ผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา อารักษ์ พระอินทร์ พระฤาษี หมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องภูติ ผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา อารักษ์ พระอินทร์ พระฤาษีว่ามีจริง
5. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ หมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับการทำนายทายทักว่าจะเกิดสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้น
6. ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเวทมนต์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ หมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับคาถาและเวทมนต์ว่าจะบันดาลให้เกิดสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้น

7. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับการนำเอาวัสดุอย่างใดอย่างหนึ่งมายึดถือ โดยเชื่อว่าสามารถป้องกันอันตรายหรือบันดาลให้เกิดความสำเร็จ

8. ความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับการตายแล้วสามารถเกิดใหม่ได้

9. ความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส หมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องคู่ครองว่าคู่กันแล้วย่อมไม่แคล้วกัน

10. ความเชื่ออื่น ๆ หมายถึงความเชื่อที่นอกเหนือจากความเชื่อที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2.3 ค่านิยมของคนอีสาน

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2526) ได้ให้ความหมายของค่านิยมว่า หมายถึงความสนใจ ความพอใจ ความชอบ ความอยาก ความปรารถนา ความต้องการ หน้าที่ความรับผิดชอบ ความสำคัญ ความมีประโยชน์ และความดีที่มนุษย์ยอมรับและกำหนดขึ้น ความมีค่าในสังคมหนึ่ง ๆ อาศัยเกณฑ์ซึ่งมาจากระบบความคิดของกลุ่มคนในสังคมนั้น เป็นสิ่งซึ่งมีความดีมีประโยชน์ และมีความสำคัญในชีวิต

โสภา ชูพิกุลชัย (2522) ได้ให้ความหมายของค่านิยมว่า หมายถึงสิ่งที่บุคคลเชื่อถือเป็นคุณค่าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ค่านิยมของกลุ่มจะสะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของแต่ละกลุ่มนั้น แต่ละกลุ่มมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน บางกลุ่มมีค่านิยมเกี่ยวกับความมีน้ำใจ เป็นนักกีฬา บางกลุ่มมีค่านิยมเกี่ยวกับความสามัคคี

อมรา พงศาพิชญ์ (2537) ได้ให้ความหมายของค่านิยมว่า หมายถึงค่านิยมในระดับสังคมในแต่ละสังคม คนในสังคมจะยกย่องเห็นดีเห็นชอบกับคุณค่าบางอย่าง หรือการกระทำบางอย่างว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ ทุกสังคมจะมีระบบ ค่านิยมของตนเองซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมนั้น ๆ และคนในสังคมนั้นก็มักจะยึดคุณค่าหรือค่านิยมคล้าย ๆ กัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พอสรุปได้ว่า ค่านิยม หมายถึงสิ่งที่คนในสังคมยอมรับด้วยความพอใจกับคุณค่าบางอย่าง หรือการกระทำบางอย่างว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ จึงมีประโยชน์ในชีวิต ค่านิยมจะสะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของสังคมนั้น ๆ

มีผู้รู้ในเรื่องค่านิยมของคนอีสาน ได้กล่าวถึงค่านิยมของคนอีสานดังนี้คือ

จากรุวรรณ ชรรมวัตร (2523) ได้ศึกษาค่านิยมที่ปรากฏในบทผญา พบค่านิยมของชาวอีสานดังนี้

1. ยกย่องผู้มีความรู้และคุณธรรม
2. เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส
3. ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี เช่น ผู้หญิงควรมีคู่ครองเมื่อถึงวัยอันควร ผู้หญิงควรรักษานวลสงวนตัว มีคุณสมบัติกุลสตรี มีมารยาทดี
4. มีความยึดมั่นในขนบประเพณี
5. มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

จากรุวรรณ ชรรมวัตรและคณะ (2522) ได้วิเคราะห์นิทานพื้นบ้านอีสานจากสามหมู่บ้าน พบค่านิยมชาวอีสานในนิทาน ดังนี้

1. ยกย่องผู้มีปัญญา
2. ยกย่องผู้ที่ยึดมั่นในการทำงาน
3. นับถือพุทธศาสนา
4. เชื่อถือการอธิษฐานและการเสี่ยงทาย
5. ยึดมั่นในความกตัญญู
6. ยกย่องคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
7. มีความเชื่อในเรื่องศาสนาหรือโชคชะตา

แจ่มจันทร์ สุวรรณรงค์ (2527) ได้วิเคราะห์วรรณกรรมกลอนอ่านประเภทนิทานของอีสาน พบว่าค่านิยมของชาวอีสาน ดังนี้

1. ให้เกียรติและยกย่องชนชั้นปกครอง
2. เคารพผู้อาวุโส

3. ยกย่องผู้มีความกตัญญู
4. นิยมความสุภาพ อ่อนโยน และเจียมตัว
5. นับถือผู้มีความสามารถและกระทำดี
6. ความเป็นคนรักสนุก
7. ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี เช่น รักและซื่อสัตย์ต่อสามี เคารพ

และเชื่อฟังสามี รักความสะอาดเรียบร้อย

นางลักษณะ ขุนทรี (2529) ได้ศึกษา คุณค่าวรรณกรรมอีสาน เรื่องเสียวสวัสดิ์ พบค่านิยมของชาวอีสาน ดังนี้

1. ยึดมั่นในพุทธศาสนาควบคู่ไปกับศาสนาพราหมณ์
2. นิยมยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญูรู้คุณ
3. ยึดมั่นในความซื่อสัตย์
4. ยึดมั่นในความสามัคคี
5. ยกย่องผู้ที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี
6. นิยมยกย่องบุคคลที่มีความขยันหมั่นเพียร
7. นิยมยกย่องบุคคลที่พูดไพเราะอ่อนหวานอ่อนน้อมต่อมคน

ไม่ยกตนข่มท่าน

8. ค่านิยมเกี่ยวกับผู้ชาย นิยมยกย่องผู้ชายที่มีความรู้

มีปัญญา เดียวแหลม เดลิยวดลาด

9. ค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิง นิยมยกย่องผู้หญิงที่ขยันในการ

ทำงาน

10. ค่านิยมเกี่ยวกับเงินตรา คนชาวอีสานมีความเห็นว่า

เงินเป็นสิ่งที่ทำประโยชน์ได้สารพัด

11. ค่านิยมเกี่ยวกับการปกครอง คนชาวอีสานนิยมยกย่อง

ผู้ปกครองหรือพระราชาที่ทรงทศพิธราชธรรม ยึดมั่นในความยุติธรรม

ปรีชา อุยตระกูล (2521) ได้ศึกษา วรรณกรรมพื้นบ้านจาก ตำบลวังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา พบค่านิยม ดังนี้

1. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
2. ความอดกลั้น
3. การเชื่อฟังผู้อาวุโส
4. ยกย่องผู้มีกตัญญู
5. ค่านิยมเกี่ยวกับคนกลุ่มอื่น

จากประเภทของค่านิยมจะเห็นว่ามีความหลากหลาย ผู้วิจัย จึงได้ใช้เกณฑ์ของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2526) เป็นหลักในการ สร้างเครื่องมือในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. ค่านิยมเกี่ยวกับตนเอง หมายถึง การพึงพาดตนเอง ความขยันหมั่นเพียร ความรับผิดชอบ การประหยัดและออม มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ความกตัญญู ความสุภาพอ่อนโยนและเจียมตัว เป็นคนรักสนุก รักความ สะอาดเรียบร้อย ความซื่อสัตย์ การใช้กลอุบาย

2. ค่านิยมเกี่ยวกับสังคม หมายถึง การมีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส ยกย่องผู้มีความรู้และคุณธรรม ยึดมั่น ในขนบประเพณี ค่านิยมเกี่ยวกับสตรีคือ ผู้หญิงควรมีคู่ครองเมื่อถึงวัยอันควร ผู้หญิงควรรักษาชื่อเสียงส่วนตัว มีคุณสมบัติกุลสตรี มีมารยาทดี รักและซื่อสัตย์ต่อสามี ค่านิยมเกี่ยวกับผู้ชายคือ นิยมยกย่องผู้ชายที่มีความรู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด เดลียวฉลาด

3. ค่านิยมเกี่ยวกับชาติ หมายถึง ค่านิยมความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นับถือพุทธศาสนา มีความสามัคคี

4. ค่านิยมอื่น ๆ หมายถึงค่านิยมที่นอกเหนือจากค่านิยมที่ กล่าวมาข้างต้น

2.4 วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของคนอีสาน

พระยาอนุমানราชชน (2509) ให้ความหมายของวิธีชีวิต สังคมไว้ว่า มนุษย์จะมีความเป็นอยู่อย่างไร จะเจริญหรือเสื่อมก็มาแต่วัฒนธรรม เป็นตัวการบั่นให้ เหตุนี้วัฒนธรรมจึงเรียกว่าวิธีชีวิตของสังคมได้อีกชื่อหนึ่ง วิธีชีวิตของมนุษย์ในหมู่คณะใด เรามองเห็นโดยตรงไม่ได้ จะเห็นได้ที่พฤติกรรม ภาษาและกิจกรรมของสังคมเท่านั้น

มณี พยอมยงค์ และนริทวิชัย พัฒนพงศา (2527) ให้ความหมายของวิธีชีวิตไว้ว่า คือพฤติกรรมในการกิน อยู่ หลับนอน ตลอดจน การดำเนินกิจวัตรและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ประพฤติปฏิบัติ

ราชบัณฑิตยสถาน (2531) ให้ความหมายของ

วิธี หมายถึง สาย แนว ถนน ทาง มักใช้ประกอบคำอื่น เช่น วิธีทาง วิธีชีวิต บาทวิถี

ชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ ตรงกันข้ามกับความตาย ดังนั้นวิธีชีวิตน่าจะมีความหมายถึง ลักษณะความเป็นอยู่ ของมนุษย์ที่สามารถมองเห็นได้จากพฤติกรรม

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า วิธีชีวิตความเป็นอยู่ หมายถึง ความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่ทำ เป็นกิจวัตรประจำวัน เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม ซึ่งสังเกตได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกมา

สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิธีชีวิตของคนมีหลากหลาย การดำเนินชีวิตของคนจะต้องประกอบด้วยการทำงานเลี้ยงชีพเพื่อความอยู่รอด ตลอดจน การปลูกฝังอบรมเลี้ยงดู ล้วนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิต แต่ในที่นี้จะทำการ ศึกษาในเรื่องอาชีพและการอบรมเลี้ยงดู ดังนี้

2.4.1 อาชีพ

เรื่องเกี่ยวกับอาชีพของคนอีสาน ได้มีงานวิจัยที่

เกี่ยวกับประวัตินักค้าและประวัตินักเกษตรอีสาน (ชอบ ดีสวนโลกและคณะ, 2532; ชุมพล แนวจำปา, 2529; คารารัตน์ เมตตาริกานนท์และคณะ, 2529; ประนุช ทรัพย์าร, 2525; ไพฑูรย์ มีกุลและคณะ, 2533; สุวิทย์ ชีรสาคัดและคณะ, 2528; สุวิทย์ ชีรสาคัดและคณะ, 2533; สุวิทย์ ชีรสาคัดและสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2529) สรุปอาชีพของคนอีสานที่พบจากงานวิจัย มาใช้เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. การเก็บของป่าและล่าสัตว์ หมายถึงการประกอบอาชีพหาของป่าและล่าสัตว์มาใช้ในการดำรงชีวิตและจำหน่าย
2. เกษตรกรรม: ปศุสัตว์ หมายถึงการประกอบอาชีพปศุสัตว์ต่าง ๆ
3. เกษตรกรรม: การเลี้ยงสัตว์ หมายถึงการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ
4. เกษตรกรรม: การประมง หมายถึงการประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำต่าง ๆ
5. หัตถกรรม หมายถึงการประกอบอาชีพงานฝีมือต่าง ๆ
6. พาณิชยกรรม หมายถึงการประกอบอาชีพค้าขายสิ่งต่าง ๆ
7. อาชีพอื่น ๆ หมายถึงการประกอบอาชีพที่นอกเหนือจากอาชีพที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2.4.2 การอบรมเลี้ยงดูเด็ก

สำหรับเรื่องลักษณะการอบรมเลี้ยงดูเด็กของภาคอีสาน ผู้วิจัยไม่พบเอกสาร จึงได้ใช้เกณฑ์ของทิตนา ขมมณีและคณะ (2535) ที่ได้ศึกษาในเชิงมนุษยวิทยา เรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย สามารถประมวลได้ 10 แบบ ดังนี้

1. การให้อิสระเชิงควบคุม หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูที่ผู้ใหญ่ให้อิสระแก่เด็ก เริ่มตั้งแต่ให้อิสระในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับตนเอง ให้เด็กช่วยตนเอง โดยผู้ใหญ่จะควบคุมดูแลอยู่ห่าง ๆ เพื่อความปลอดภัยของเด็กและเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนและเอะอะ เช่น ให้เด็กเลือกอาหาร เครื่องแต่งตัว รับประทานอาหารเอง อาบน้ำเอง ให้เด็กมีอิสระในการเล่น ผู้ใหญ่ให้เด็กดูแลตนเองและได้ทำอะไรอย่างอิสระเพื่อเป็นการลดภาระของผู้ใหญ่

2. การควบคุมเชิงละเอียด หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูที่ผู้ใหญ่จะคอยควบคุมดูแลให้เด็กกินอยู่หลับนอน โดยเด็กอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ แต่การควบคุมของผู้ใหญ่ไม่เป็นการควบคุมตลอดกระบวนการ ถ้าประพฤติใดที่ห้ามเด็กหรือบอกเด็กแล้วเด็กนั่งเฉย ๆ หรือยังกระทำอยู่ บางครั้งผู้ใหญ่ก็ปล่อยให้เด็กทำต่อไป บางครั้งเข้มงวด การควบคุมของผู้ใหญ่ไม่คงเส้นคงวาชั้นกับอารมณ์ของผู้ใหญ่

3. การยอมรับแบบไม่แสดงออก หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูที่ผู้ใหญ่ให้การยอมรับเด็กโดยไม่แสดงออกอย่างชัดเจนทางพฤติกรรม เมื่อเด็กยังเล็กจนอายุได้ประมาณ 3 ขวบ ผู้ใหญ่จะแสดงความรักโดยการกอดรัดจับ แต่เมื่อโตขึ้นการสัมผัสทางกายจะลดน้อยลง การแสดงความรักและการยอมรับจะเปลี่ยนจากการสัมผัสและสัมผัสทางกาย เป็นการแสดงออกทางวาจา และการกระทำ เมื่อเด็กมีพฤติกรรมในทางที่ดีเป็นที่พอใจของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่มักไม่ให้การชมเชย การเฉยหรือนิ่งของผู้ใหญ่ถือว่าเป็นการแสดงการยอมรับเด็ก แต่ถ้าการกระทำไม่เป็นที่พอใจ ผู้ใหญ่จะตักเตือนดุว่าหรือสั่งสอน

4. การเป็นแบบอย่าง หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยที่เด็กจะเรียนรู้จากการเลียนแบบพฤติกรรมผู้ใหญ่ ซึ่งมีทั้งพฤติกรรมทางบวก เช่น การแสดงความมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่และพระสงฆ์ การช่วยเหลือกันในหมู่เพื่อนบ้าน ส่วนพฤติกรรมทางลบก็มี เช่น การพูดไม่จริง หลอกลวง เห็นเป็นเรื่องสนุก การคำทอทะเลาะวิวาท นอกจากนี้ยังมีพฤติกรรมที่ยังตัดสินใจไม่ได้ว่า ถ้าเด็กเลียนแบบแล้วจะให้คุณหรือโทษอย่างไร เช่น การขมขานศาลกล่าว และการเชื่อถือโชคลาง เป็นต้น

5. การให้เด็กสัมผัสกับสภาพแวดล้อม หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็ก โดยพาเด็กไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เด็กเกิดการเรียนรู้ตามธรรมชาติ เด็กได้เรียนรู้จากการสัมผัสและสัมผัสกับสภาพแวดล้อม ทั้งเป็นบุคคล สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางจิตวิญญาณและสภาพแวดล้อมทางวัตถุ เป็นต้น เด็กได้สัมผัสประสบการณ์ต่าง ๆ จากการทำกิจวัตรประจำวัน การสังเกตและการเรียนรู้บทบาทของตนในครอบครัว การเรียนรู้โดยมีส่วนร่วมในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาและการทำมาหากิน การเรียนรู้จากการเล่น จากเพื่อนเล่นและจากการเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ การเรียนรู้ของเด็กเป็นไปตามธรรมชาติ

6. การใช้พฤติกรรมทางวาจาอย่างมากและแสดงเหตุผลน้อย หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยผู้ใหญ่มักใช้พฤติกรรมทางวาจาด้วยการบอกการออกคำสั่ง การห้าม การดักเตือน การหลอกลวงและดูต่ำ วิธีการพูดของผู้ใหญ่มีการชี้แจงเหตุผลน้อย

7. การใช้อำนาจในการอบรมเลี้ยงดู หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยผู้ใหญ่ใช้อำนาจทั้งทางวาจา และท่าทางเมื่อเด็กทำสิ่งใดที่ผู้ใหญ่ไม่พอใจ ผู้ใหญ่จะดูต่ำหรือลงโทษเด็กด้วยการตี หรืองดรางวัล การใช้อำนาจของผู้ใหญ่ขึ้นอยู่กับอารมณ์ ถ้าผู้ใหญ่อารมณ์ไม่ดี จะใช้อำนาจมากและรุนแรงกว่าเวลาอารมณ์ดี เด็กเล็กจะได้รับโทษน้อยและรุนแรงน้อยกว่าเด็กโต

8. การไม่คงเส้นคงวาในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยผู้ใหญ่แสดงพฤติกรรมทั้งทางวาจา และการกระทำไม่คงเส้นคงวาขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผู้ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่อารมณ์ดีจะแสดงออกอย่างหนึ่ง แต่ถ้าอารมณ์ไม่ดีก็จะแสดงออกอีกแบบหนึ่ง พ่อแม่อบรมสั่งสอนเด็ก โดยใช้อารมณ์ค่อนข้างมาก ไม่ค่อยสนใจสาเหตุของพฤติกรรมที่เป็นปัญหา เหล่านั้น

9. การมีผู้ดูแลเลี้ยงดูเด็กหลายคน หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็ก โดยพ่อแม่ที่มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเด็กแล้ว ยังมีญาติ พี่น้องที่อาศัยอยู่ด้วย เช่น ยาย หรือป้า ที่มีส่วนในการอบรมเลี้ยงดู พี่ก็มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูน้อง นอกจากนั้นบางครั้งเพื่อนบ้านก็ให้ความช่วยเหลือในเรื่องนี้ด้วย

10. พ่อแม่สนองความต้องการของเด็ก เปลี่ยนแปลงไปตามวัย วุฒิภาวะ และเพศของเด็ก หมายถึงการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่จะแตกต่างกันไปตามตัวแปรดังกล่าว เช่น พ่อแม่จะกอดรัดสัมผัสทางกายอย่างใกล้ชิดกับเด็กเล็ก ๆ เมื่อเด็กอายุมากขึ้น พ่อแม่จะแสดงความรับด้วยการกอดและสัมผัสทางกายน้อยลง แต่เปลี่ยนเป็นการใช้คำพูดและแสดงความสนใจห่วงใยแทน เมื่อเด็กเริ่มโตขึ้นพ่อแม่จะใช้การลงโทษทางกายโดยอาจใช้เหตุผลร่วมด้วยหรือไม่ใช้เหตุผลเลย สำหรับเด็กหญิงพ่อแม่จะสอนให้ระมัดระวังกิจกรรมารยาท ฝึกให้ช่วยเหลืองานบ้าน ในขณะที่เด็กชายจะได้รับ การปลุกฝังให้ทำตัวเป็นผู้ที่เข้มแข็ง อดทน และช่วยงานในไร่นา เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. นิทานพื้นบ้าน

3.1 ความหมายของนิทานพื้นบ้าน

มีผู้ให้ความหมายของนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้คือ

กรมศิลปากร (2531) ได้ให้ความหมายของนิทานพื้นบ้านว่า หมายถึงเรื่องที่มีมาจากการเล่าเรื่องในลักษณะปากต่อปาก แล้วจึงกลายมาเป็นการบันทึกเรื่องราวนั้น ๆ เป็นลายลักษณ์อักษรและเป็นเรื่องที่มีกำเนิดในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะหรือไม่ก็ได้รับต้นเรื่องต้นเดิมมาจากที่อื่น แล้วมาดัดแปลงเนื้อเรื่องตัวบุคคลหรือสถานที่ให้เข้ากับท้องถิ่นของตน

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2523) ได้ให้ความหมายของนิทานพื้นบ้าน หมายถึงเรื่องราวที่เล่ากันต่อ ๆ มา โดยมุ่งให้ผู้ฟังเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินบันเทิงใจ ในขณะที่เดียวกันก็สอดแทรกคติธรรมหรือข้อคิดต่าง ๆ ไว้ให้ด้วย เรื่องราวที่เล่ากันดังกล่าวนี้ ถ้าเล่ากันอยู่ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เราเรียกว่านิทานพื้นบ้าน

คุณพล ไชยสินธุ์ (2528) ได้ให้ความหมายของนิทานพื้นบ้าน หมายถึงเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาปากต่อปากจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นมรดกวัฒนธรรมที่สามารถสะท้อนสภาพชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม แนวความคิดของผู้คนในท้องถิ่น

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531) ได้ให้ความหมายของนิทานพื้นบ้าน หมายถึงเรื่องเล่าที่ชาวบ้านผูกเรื่องขึ้นเล่าสู่กันฟัง ด้วยถ้อยคำธรรมดาเป็นภาษาร้อยแก้ว หรือถ้อยคำสำนวนของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น เล่าสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานจนไม่ทราบว่าเป็นต้นคิดแต่ตั้งขึ้น

จากความหมายต่าง ๆ ของคำว่า นิทานพื้นบ้านพอสรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องราวที่ชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นผูกเรื่องขึ้นหรือรับรู้ ตันเรื่องมาจากที่อื่นแล้วเล่าสู่กันฟังจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็น มรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนสภาพชีวิต ตลอดจนแนวคิดของชาวบ้านในท้องถิ่น นั้น ๆ โดยมีจุดหมายให้ผู้ฟังเกิดความสนุกสนาน และแฝงด้วยคติธรรมข้อคิด ต่าง ๆ

3.2 ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

มีผู้กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้คือ

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518) กล่าวไว้ว่า นิทานพื้นบ้านมี ลักษณะดังนี้คือ

1. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้ว ไม่ใช่ร้อยกรอง

2. เล่ากันด้วยปากสืบมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาในระยะหลัง เมื่อการเขียนเจริญขึ้นก็อาจเขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปากเปล่า

3. ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าตั้งเดิมนั้นเป็นใครอ้าง แต่ว่าเป็นของเก่าฟังมาจากผู้เล่า ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในอดีตอีกต่อหนึ่ง

เจือ สตะเวทิน (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านดังนี้

1. ต้องเป็นเรื่องเก่า
2. ต้องเล่ากันด้วยภาษาร้อยแก้ว
3. ต้องเล่ากันด้วยปากมาก่อน
4. ต้องแสดงความดีความเชื่อของชาวบ้าน
5. เรื่องจริงที่มีคติกันบ่อนุโลมเป็นนิทาน

ชวาช ปุณโณทก (2536) ได้อธิบายถึง ลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้คล้ายคลึงกันว่า ลักษณะของนิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมาด้วยปากต่อปาก และไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่งหรือเล่าครั้งแรก เรื่องราวของนิทานพื้นบ้านจะแพร่กระจายอยู่ในสังคม จดจำเล่าสืบทอดกันมา จากรุ่นปู่ผ่านสู่รุ่นพ่อ รุ่นลูกรุ่นหลานต่อไปไม่รู้จบสิ้น ถึงแม้ว่าภายหลังมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรทั้งร้อยแก้วร้อยกรองโดยนำเค้าโครงเรื่องจากนิทานเดิมที่เล่าสืบทอดต่อกันมา ก็ยังจัดอยู่ในนิทานพื้นบ้านเช่นเดียวกันเช่น เรื่องศรีธนญชัย นางสิบสองปลาบู่ทอง โสนน้อยเรือนงาม เป็นต้น ส่วนนวนิยายหรือเรื่องสั้นปัจจุบัน ซึ่งเราทราบผู้ประพันธ์ชัดเจน มีเนื้อหาคล้ายคลึงหรือไม่คล้ายคลึงกับนิทานพื้นบ้านก็ตาม เราไม่เรียกว่า นิทานพื้นบ้าน

สุจรีต บัวพิมพ์ (2537) กล่าวไว้ว่า ลักษณะของนิทานพื้นบ้านมีลักษณะเด่นสรุปได้ว่า เป็นเรื่องที่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่งจะรู้ก็เพียงว่านิทานนี้เป็นนิทานของภูมิภาคใด อีกอย่างหนึ่งก็คือจะมีคำสอนหรือมคติสอนใจสอดแทรกอยู่เสมอ ในประการสุดท้ายมักจะมีเรื่องตลกขบขันหรือสองแง่สองง่ามปนอยู่ด้วยเพื่อประโยชน์ต่อการสืบทอดหรือแพร่กระจายของนิทานเรื่องนั้นออกไป ลักษณะของนิทานพื้นบ้านจึงแตกต่างกับนิทานลามกโดยสิ้นเชิง เพราะนิทานลามกจะไม่มีสาระประโยชน์จะมีแต่เรื่องลามก ซึ่งเหมาะสำหรับเล่ากันในหมู่คนชู้เม้าเท่านั้น

สุนันท์ อุดมเวช (2524) กล่าวไว้ว่า นิทานพื้นบ้านมีลักษณะดังนี้

1. เป็นเรื่องที่เล่าโดยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาชาวบ้านทั่วไปและเป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง
2. เป็นเรื่องที่เล่าด้วยปากสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน ในภายหลังจึงมีผู้นำมาเขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่มีผู้เล่าไว้
3. ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมคือใคร เป็นแต่ว่าฟังเขาเล่ามาเป็นทอด ๆ หรือบรรพบุรุษเล่าให้ฟังผิดกับนิยายในสมัยใหม่ที่ทราบผู้แต่ง
4. ผู้ที่เล่ามิได้ถือว่าเป็นเรื่องจริงแต่ประการใด

จากการศึกษาลักษณะของนิทานพื้นบ้านข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้าน มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดาเป็นภาษาร้อยแก้วที่เล่าสืบทอดมาด้วยปากเป็นเวลายาวนาน ไม่ปรากฏผู้แต่งเรื่องเป็นใครมักปรากฏคติธรรมข้อคิดแฝงอยู่

3.3 คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

มีผู้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้คือ

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2521) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านว่า นิทานบางเรื่องให้ความสนุกสนานเป็นเครื่องบันเทิงใจ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดในชีวิต นิทานหลายเรื่องเล่าเพื่อการศึกษาอบรมแก่ผู้ฟังในเรื่องคติธรรมและให้สาระประโยชน์คือนิทานได้ทำหน้าที่เป็นกระจกเงาสท้อนภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ความเชื่อ คตินิยม ตลอดจนอารมณ์ขันของสังคมที่เป็นเจ้าของนิทาน

ทัศนีย์ ทานตวนิช (2523) ได้กล่าวถึง คุณค่าของนิทานพื้นบ้านว่า นิทานพื้นบ้านเป็นต้นกำเนิดวรรณคดีชาติต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความคิดจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่งได้ เนื้อเรื่องจะแสดงให้เห็นสภาพชีวิตของบุคคลในท้องถิ่น เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ความคิดต่าง ๆ นอกจากนี้นิทานพื้นบ้านยังเป็นสายใยแห่งความรัก ความอบอุ่นในครอบครัว และในสังคม กล่าวคือการที่ลูกหลานล้อมวงเพื่อฟังพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เล่านิทาน ทำให้เกิดความอบอุ่นในครอบครัว ผู้ใหญ่มีโอกาสสอดแทรกการอบรมสั่งสอนลูกหลานไปในตัวด้วย

วาสนา เกตุภาค (2521) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่มนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย
2. ให้คติแง่คิดในการดำรงชีวิต เช่น นิทานเกี่ยวกับคติธรรม หรือนิทานในศาสนาต่าง ๆ อาจใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาอบรมเด็กได้

3. ให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์
ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา ศาสนา สำนวนภาษา ฯลฯ

4. เป็นปอเกิดแห่งศิลปะแขนงต่าง ๆ เป็นต้นว่า
วรรณคดี ละคร จิตรกรรม และปฏิมากรรม

วิเชียร เกษประทุม (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึง คุณค่าของ
นิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. นิทานให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นการผ่อนคลาย
ความเครียด และช่วยให้เวลาผ่านไปอย่างไม่น่าเบื่อหน่าย

2. นิทานกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัว ถ้าผู้ใหญ่มี
เวลาเล่านิทานให้เด็กฟัง นิทานที่สนุก ๆ ก็จะช่วยเด็กอยากอยู่ใกล้ซิดเกิด
ความสนิทสนมกัน

3. นิทานให้การศึกษาและเสริมสร้างจินตนาการโดยเหตุ
ที่นิทานมีตัวละคร ซึ่งมีชีวิตจิตใจแบบมนุษย์เรา เด็กที่ได้ฟังนิทานจึงเท่ากับได้มี
โอกาสเรียนรู้ลักษณะมนุษย์ การได้เรียนรู้เกี่ยวกับอุปสรรคต่าง ๆ ตลอดจน
การเอาชนะอุปสรรคของตัวละคร จะช่วยให้ได้เรียนรู้เรื่องของชีวิตมากขึ้น

4. นิทานให้ข้อคิดและคติเตือนใจ มีนิทานจำนวนมากที่ให้
ข้อคิดในแง่ใดแง่หนึ่งเป็นการช่วยปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ ที่สังคมพึงประสงค์แก่
ผู้ฟัง การสอนในนิทานนั้นผู้เล่าจะแฝงข้อคิดไว้ในเรื่อง จึงทำให้คล้ายกับว่าผู้ฟัง
ไม่ได้ถูกสอนโดยตรง

5. นิทานช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในอดีตใน
หลาย ๆ ด้าน เช่น ลักษณะของสังคม วิถีชีวิต ของประชาชนในสังคม ตลอดจน
ประเพณี ค่านิยมและความเชื่อ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เกิดความเข้าใจ
สภาพวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างแท้จริง นิทานเปรียบเสมือน
กระจกเงาบานใหญ่ ที่ช่วยส่องให้เห็นตนเองว่าเป็นอย่างไร นิทานจึงเป็นสิ่ง
ที่มีคุณค่าอย่างหนึ่ง

วิมล คำศรี (2527) ได้กล่าวถึง คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

ไว้ดังนี้

1. ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน
2. เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะและศาสตร์สาขาต่าง ๆ
3. เป็นบ่อเกิดแห่งภูมิปัญญา
4. ให้ความบันเทิงต่าง ๆ อันมีประโยชน์ในการดำรงชีวิต
5. อาจใช้เป็นสื่อในการอบรมศีลธรรมจรรยา

ส. ประพัฒน์ทอง (2527) ได้กล่าวถึง คุณค่าของนิทาน

พื้นบ้านว่า นิทานนอกจากจะช่วยให้เด็กเกิดความเพลิดเพลิน และยังสอดแทรกคุณธรรมต่าง ๆ และนิทานยังมีประโยชน์ให้คุณค่าที่จะถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ให้แก่ชนรุ่นหลัง เพื่อเป็นการก่อสร้างแบบฉบับของความประพฤติ การปลูกฝังค่านิยม ความคิด ประสบการณ์ต่าง ๆ ให้กับเด็ก การเล่านิทานยังเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่แสดงออกถึงความรัก ความเอาใจใส่ของผู้เล่าที่มีต่อผู้ฟัง การเล่านิทานให้เด็กฟังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาอารมณ์ของเด็ก ให้มีจินตนาการ

ฉะนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่า คุณค่าของนิทานพื้นบ้านนั้นจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้ฟัง ทั้งยังเป็นกุศโลบายในการอบรมสั่งสอนและนิทานพื้นบ้านยังได้สะท้อนสภาพความเป็นอยู่ของสังคม อันเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรม ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. คุณธรรมในหลักสูตรประถมศึกษา ทุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

4.1 ความหมายของคุณธรรม

มีผู้ให้ความหมายของคุณธรรมดังนี้

กมล ทองธรรมชาติ (2525) ให้ความหมายว่าคุณธรรม หมายถึงธรรมหรือหลักความประพฤติที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้ยึดถือและปฏิบัติตาม

กิริติ บุญเจือ (2523) ให้ความหมายว่าคุณธรรม หมายถึงความเคยชินในการประพฤติดีอย่างใดอย่างหนึ่ง

ชัยวัฒน์ อัดพัฒนา (2520) ให้ความหมายว่าคุณธรรม หมายถึงอุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากการพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2525) ให้ความหมายว่าคุณธรรม หมายถึงคุณงามความดีของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจโดยมีเป้าหมายว่าเป็นการทำความดี หรือเป็นพฤติกรรมที่ดี ซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความรักเด็กและรักเพื่อนมนุษย์ และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2529) ให้ความหมายว่าคุณธรรม หมายถึงความดี ความงาม (ที่ไม่ใช่สวยเท่านั้น) ผู้มีคุณธรรมคือผู้มีคุณความดี มีความงาม ประพฤติจริยธรรมหรือธรรมจริยา

จากความหมายของคุณธรรมดังกล่าว สรุปได้ว่าคุณธรรม หมายถึงสภาพคุณงามความดีที่ควรกระทำอย่างถูกต้อง จึงควรสั่งสมให้อยู่ในความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่ถูกต้องและดีงามเป็นที่ยอมรับของสังคมและบุคคลทั่วไป

4.2 คุณธรรมในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535) ได้กำหนดคุณธรรมในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ในคำอธิบายจริยศึกษาไว้ ดังนี้

ความใฝ่รู้ หมายถึงความสนใจที่จะศึกษาธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
สิ่งนำรู้ต่าง ๆ การแสวงหาความรู้เพิ่มพูนสติปัญญา

ความขยัน หมายถึงการใช้ความพยายามอย่างสม่ำเสมอใน
การปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความเข้มแข็ง รับผิดชอบ อดทนและมานะบากบั่น
ไม่ทอดทิ้ง

ความอดทน หมายถึงความทนทานของร่างกายและจิตใจใน
การทำงานทุกอย่างด้วยความเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียร ใช้สติปัญญาควบคุมตนเอง
ให้อยู่ในอำนาจเหตุผล ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์หรือถ้อยคำที่ทำให้เจ็บแค้นใจ

การประหยัด หมายถึงการใช้จ่ายพอควรแก่ฐานะและรู้จักใช้
จ่ายด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพตนเองและครอบครัวอย่างพอดี

ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึงความประพฤติดี ประพฤติชอบ
ทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่คิดทรยศ ไม่คดโกงหลอกลวงผู้อื่น ประพฤติตรงไป
ตรงมาถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและกฤษฎาของบ้านเมือง

ความมีระเบียบวินัย หมายถึงการปฏิบัติตามข้อบังคับ คำสั่ง
กฎหมาย กฎ กติกา ระเบียบที่สังคมวางไว้ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติของคน
เพราะคนต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่ตั้งแต่หมู่เล็กคือครอบครัว จนถึงหมู่ใหญ่คือ
ประเทศชาติ ถ้าทุกคนที่อยู่ร่วมกันปฏิบัติตามระเบียบวินัยที่สังคมวางไว้ ก็
จะนำมาซึ่งความสุขความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคง ความปลอดภัย

ความเสียสละ หมายถึงการกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความ
มีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น เช่น ให้ทรัพย์สิน สิ่งของ อาหาร น้ำใจ ตลอดจน
แรงงานช่วยเหลือเจือจานแก่บุคคลที่ควรให้ เพื่อให้เขาได้รับความสะดวกมี
ความพอใจ

ความเมตตากรุณา หมายถึงความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข เมื่อตนมีความสุขสำราญแล้วก็อยากให้ผู้อื่นมีบ้าง และมีความคิดปรารถนาจะให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เมื่อเห็นผู้ใดมีความทุกข์ก็รู้สึกสงสารเห็นใจ อยากช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์นั้น

ความกตัญญูกตเวที หมายถึงการระลึกถึง การตอบแทนบุญคุณของผู้มีพระคุณ ในสิ่งที่มีประโยชน์ โดยอยู่ในขอบเขตของศีลธรรม

การตรงต่อเวลา หมายถึงการทำงานหรือกิจกรรมใด ๆ ให้ตรงกับเวลาหรือให้สำเร็จตามเวลาที่กำหนดไว้

ความสามัคคี หมายถึงความพร้อมเพรียงปรองดองกันในการปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ในการสร้างสรรค์มีความรับผิดชอบต่อกันและสังคม ไม่เห็นแก่ตัวมีน้ำใจเป็นธรรม

ความยุติธรรม หมายถึงการตัดสินปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ยุติธรรมปราศจากความลำเอียง มีเหตุผล

ความเป็นผู้มีวัฒนธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึงการปฏิบัติปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม อันได้แก่ การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ผ้าอาบน้ำฝน วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันสงกรานต์ วันสารีท วันลอยกระทง การบวชภาค

อนึ่งนอกจากคุณธรรม 13 ประการ ซึ่งได้ยกมากล่าว

โดยเฉพาะนี้ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้สอดแทรกคุณธรรมอื่น ๆ ไว้ในจุดประสงค์ของกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ ด้วย แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะคุณธรรมที่หลักสูตรได้กำหนดและยกขึ้นมาระบุและเน้นในจริยศึกษา 13 ประการเท่านั้น

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จินดา เม่นประเสริฐ (2530) ได้วิจัยเรื่อง "วิเคราะห์นิทานชาวบ้าน ตำบลคูยายหมี่ อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและจำแนกประเภทนิทานชาวบ้าน ตำบลคูยายหมี่ อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยพิจารณาตามรูปแบบของนิทาน รวมทั้งศึกษาลักษณะของนิทาน บทบาทของตัวละคร และสภาพสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า นิทานชาวบ้านที่ได้จากการรวบรวมจำแนกตามรูปแบบของนิทานได้ 7 ประเภท คือ นิทานชีวิต นิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุ ตำนาน นิทานคติ มุขตลก และเรื่องผี บทบาทของตัวละคร แบ่งได้เป็นบทบาทของบุรุษ คือบทบาทของบุตร พี่ชาย น้องชาย สามี บิดา ผู้นำในสังคม พ่อค้า บทบาทของสตรีแบ่งได้เป็นบทบาทของธิดา พี่สาว น้องสาว ภรรยา มารดา แม่ค้า การศึกษาสภาพสังคมของท้องถิ่นมีลักษณะเป็นป่า บางแห่งมีต้นน้ำลำธาร ประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีการบวช การแต่งงาน งานศพ ทำบุญ สู่ขวัญ ทอดกฐิน มีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา สิ่งเหนือธรรมชาติ ความฝันของวิเศษ เชื่อเรื่องกรรม ค่านิยมของสังคม ได้แก่ ยกย่องผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ค่านิยมด้านความขยันหมั่นเพียร และค่านิยมเกี่ยวกับความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์

อุทัย วรรสุวรรณรักษ์ (2525) ได้วิจัยเรื่อง "อิทธิพลของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า บ้านห้วยแม่ซ้าย" โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อรวบรวมนิทานพื้นบ้าน ชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า บ้านห้วยแม่ซ้าย ในด้านวัฒนธรรม ประเพณี และการอบรมสั่งสอน และเพื่อประมวลความคิดเห็นของครู ที่สอนเด็กนักเรียนชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า เจ้าหน้าที่ประจำสงเคราะห์ เจ้าหน้าที่อนามัย เจ้าหน้าที่เกษตร และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า ผลการวิจัยสรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นนี้สะท้อนให้เห็นถึง วัฒนธรรมในการทำงานที่ต้องใช้ความขยันหมั่นเพียร มีความเชื่อในผีสาวเทวดา ด้านเนติธรรม ข้อยกหนดในการดำเนินชีวิตที่มีผีสาว

เทวดาเป็นผู้กำหนด คือผู้ที่ปฏิบัติตามข้อกำหนดย่อมได้ผลแห่งความสุขจากผีด้าน
 วัตถุธรรม แสดงให้เห็นถึงค่านิยมเชิงวัตถุที่มีต่อเงินและทองมากกว่าวัตถุอื่น ๆ
 ด้านสทธรรมแสดงให้เห็นถึงฐานะทางสังคมของผู้ชายสูงกว่าหญิง นอกจากนี้นิทาน
 พื้นบ้านในท้องถิ่นนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึง ประเพณีแต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับศพ
 และประเพณีเลี้ยงผีหมู่บ้าน สะท้อนให้เห็นถึงการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม
 โดยเน้นเรื่องความซื่อสัตย์ ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู ผลการวิเคราะห์
 ข้อมูลจากแบบสอบถามเห็นว่า นิทานพื้นบ้านให้ข้อคิดทางวัฒนธรรม ประเพณี
 สะท้อนให้เห็น ความเชื่อ ค่านิยม และข้อห้ามในสังคมชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า
 นอกจากนี้ยังมีความคิดเห็นว่าการนำนิทานพื้นบ้านไปประยุกต์ใช้กับการเรียน
 การสอนวิชาภาษาไทย มีประโยชน์มากเนื่องจากเนื้อหามีความสัมพันธ์กับชีวิต
 ของนักเรียน

ภัสสร อินทร์ท่าแหง (2531) ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษามโนทัศน์
 ทางจริยธรรมตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ในนิทานพื้นบ้าน
 ของจังหวัดนครราชสีมา" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามโนทัศน์ทางจริยธรรม
 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ในนิทานพื้นบ้านของจังหวัด
 นครราชสีมา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า มโนทัศน์ทางจริยธรรมตามหลักสูตร
 ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ในนิทานพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมาที่พบ
 มากที่สุดคือ ผู้ที่รู้จักให้และรู้จักรับเป็นผู้ที่มีน้ำใจ นิทานพื้นบ้านที่ปรากฏมโนทัศน์
 ทางจริยธรรมเป็นนิทานปรัมปราในเรื่องความกตัญญูกตเวทิต ส่วนการจัดอันดับ
 นิทานพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมา ที่ปรากฏมโนทัศน์ทางจริยธรรมตามหลักสูตร
 ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 มากตามลำดับดังนี้คือ เรื่องพระนางวัน
 เจ้ายอดทอง แม่หมานิล และหุแซ

สังเวียน เกาอินปาก (2534) ได้วิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เนื้อหา
 ด้านจริยธรรมในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.
 2533)" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาด้านจริยธรรมในหลักสูตร
 ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ผลการวิจัยสรุป
 ได้ว่า หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

มีคุณลักษณะทางจริยธรรมที่ปรากฏอยู่มากที่สุดคือ ความมีระเบียบวินัย ในคู่มือหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) มีคุณลักษณะทางจริยธรรมที่ปรากฏอยู่มากที่สุดคือ ความมีระเบียบวินัย และหนังสือเรียนมีคุณลักษณะทางจริยธรรมปรากฏอยู่มากที่สุดคือ ความเสียสละ เมื่อพิจารณาในภาพรวมของเอกสารทุกประเภท พบว่า คุณลักษณะทางจริยธรรมที่ปรากฏมากที่สุดคือ ความรับผิดชอบ

สิริเพ็ญ พิริยจิตกรกรกิจและคณะ (2531) ได้วิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เรื่องจริยศาสตร์ในวรรณคดีนิทานอีสาน" โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวรรณคดีนิทานอีสานในแง่จริยศาสตร์ ในหัวข้อเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ทัศนะเรื่องคนดี เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม และพันธะทางจริยธรรม ผลการวิจัยสรุปได้ว่า นิทานที่นำมาวิเคราะห์นั้นมีความเข้าใจพุทธศาสนาแบบเดียวกัน ความเข้าใจนี้มีความเชื่อพื้นฐานว่า ภาพความเป็นจริงประกอบด้วยสวรรค์ โลกมนุษย์ และนรก มนุษย์มีการเวียนว่ายตายเกิดการกระทำ หรือกรรม เป็นสิ่งที่มีผลต่อผู้กระทำ จากรากฐานความเชื่อนี้นำไปสู่พันธะทางจริยธรรมว่า คนต้องมีความดี มิฉะนั้นจะตกนรก และเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินว่าการกระทำใดดีหรือไม่ก็คือ ผลของการกระทำนั้น การเป็นคนดี ก็คือคนที่กระทำในสิ่งที่ไม่ให้ผลร้ายต่อตนเอง ระบบจริยธรรมนี้สอดคล้องกับความต้องการความ สุขสบาย อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

อุไร ศีจริง (2530) ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์นิทานเรื่องวงยะมาด อำเภอโคกบีบ จังหวัดปราจีนบุรี" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมของตัวละครในวรรณกรรมนิทานเรื่องวงยะมาด และวิเคราะห์สภาพความเป็นอยู่ ความเชื่อ ประเพณี และค่านิยมของสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พฤติกรรมของตัวละครแต่ละช่วงวัยจะสะท้อนให้เห็นทั้งพฤติกรรมที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา ส่วนทางด้านสภาพความเป็นอยู่ วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นว่า กษัตริย์

และผู้ที่เป็นสามีมักจะเป็นผู้นำครอบครัว มีความเชื่อเรื่อง ภูมิผีปศาจ ว่ามีจริง
เชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา โชคลาง ประเพณีที่ปรากฏ ได้แก่ ประเพณีรับเสด็จ
เตรียมทัพ ถวายเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเป็นประเพณีที่แสดงถึงอำนาจและ
ความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ ค่านิยมที่ปรากฏ ได้แก่ ความกตัญญู ความซื่อสัตย์
และความจงรักภักดีต่อผู้มีพระคุณ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย